

Linköpings universitet
Lärarprogrammet

David Geiser

Att vara eller inte vara en hjälte

Nationalism i svenska läroböcker

To be or not be a hero

Nationalism in Swedish textbooks

Examensarbete 15 hp

LIU-LÄR-HI-A-10/002 --SE

Handledare:

Staffan Förhammar

Institutionen för studier av
samhällsutveckling och kultur

”alt som kan tjäna till rijksens wälfärd och den ringaste grund i bokliga konster hafwer, det motte widh een Academiæ läras”¹

¹ Patrik Hall., *Den svenskaste historien: Nationalism i Sverige under sex sekler* (Stockholm, 2000), s. 77

Inledning	1
Syfte och frågeställningar	1
Metod.....	1
Källor	3
Tidigare forskning	3
Nationalismen som fenomen.....	4
Sveriges nationalistiska historia	6
Genealogisk nationalism.....	6
Individualistisk nationalism	6
Integrativ nationalism	7
Institutionaliserad nationalism	10
Skolutvecklingen	11
Läromedelsgranskning.....	12
Undersökning	15
1920-tal: Allmänt om boken	15
1920-tal: Nationalism	15
1920-tal: Sammanfattning.....	18
1960-tal: Allmänt om böckerna.....	20
1960-tal - Nationalism	21
1960-tal: Sammanfattning.....	23
2000-tal: Allmänt om boken	25
2000-tal: Nationalism	25
2000-tal: Sammanfattning.....	28
Sammanfattning och avslutning	30
Skolan och historieundervisningen.....	32
Referensförteckning	34
Litteratur	34
Internet	35
Läroböcker	35

Inledning

Nationalism är ett begrepp som väcker debatt hos människor. Det är ett ämne som lätt ruckar på människors värderingar och som frambringar starka känslor. Men vad är egentligen nationalism? Vissa skulle ha en väldigt objektiv syn och påstå att det är en av många historiska -ismer som florerar runt i samhället. Andra kanske skulle påstå att det är beteckningen på vad som är kännetecknande för ett land, medan en tredje part kanske skulle påstå att det är ett högerextremistiskt begrepp som används i politisk propaganda. Följaktligen finns det olika bud på vad begreppet nationalism innefattar, där det ena inte utesluter det andra. Nationalismen är för mig idag ett samhällsdebatterat begrepp som har satts på sin spets, inte minst på grund av nationella politiska rörelsers framfart i politiken. Ändå är nationalismen en del av vad som presenteras i våra läromedel och som diskuteras inom klassrummets väggar, vilket för mig gör det extra centralt att belysa detta begrepps ståndpunkt och utveckling.

Syfte och frågeställningar

Då det ständigt förekommer lägesändringar i samhällsdebatten över längre tidsperioder bör det även märkas av förskjutningar i hur tolkningen eller presentationen av diverse samhällsfenomen, epoker, historiefenomen etcetera görs. Syftet med detta examensarbete är att genom en komparativ studie av historiska läroböcker, under tre olika tidsperioder, studera nationalismens utrymme och betydelse i svenska läroböcker. Det jag genom detta examensarbete hoppas att få klarhet i är:

- **Sker en förändring i framställningen av nationalismen i svenska läroböcker från 1920-talet- 2000-talet och i så fall hur ter sig denna förändring?**

Med framställning menar jag huruvida den svenska nationalismen utformas genom utrymme, symboler, text, bilder, syn på andra länder och framträdande personligheter. Jag har i mitt arbete valt att göra en avgränsning till att beröra tre nedslag mellan 1920-2000-talet. Dessa nedslag görs med 40 års mellanrum och kommer i detta examensarbete omfatta 1920-, 1960- och 2000-talen. Anledningen till valet av dessa årtionden har sitt ursprung i att jag ville ha ett nutida perspektiv på min undersökning och samtidigt se ifall större förändringar tar sig uttryck och i sådana fall hur. Jag vägde länge mellan att göra tre eller fyra nedslag i historien, men efter att ha övervägt valde jag tre dels på grund av materialomfattningen. Dessutom är större förändringar svåra att se genom kortare tidsnedslag och genom att förlänga tidsintervallen kan flera mindre förändringar ses.²

Metod

Göran B. Nilsson är en flitig förespråkare för den framlängeshistoriska historieskrivningen. Han menar att man måste hantera begrepp i dess dåtida tappning för att inte sätta en nutida prägel på det. Detta leder, enligt Nilsson, till en mer korrekt skildring av historien och man

² Herbert Tingsten, *Gud och fosterlandet: Studier i hundra års skolpropaganda*, Stockholm, 1969), s. 175

förebygger att personliga åsikter vävs in i den historiska framställningen.³ Ulf Zander vidhåller i *Fornstora dagar, moderna tider* Nilssons åsikt om hur historia bör skrivas, men med en redigering. Zander påpekar även nuets betydelse och menar att ett dubbelt synsätt där utgångspunkten ligger i dåtiden såväl som nuet är att föredra.⁴ I mitt arbete blir Zanders tankar centrala i och med behandlingen av nationalismen i dess nutida uttrycksform och som en framväxt av historien. Detta på grund av att jag studerar ett fenomen som beskrivs utifrån samtida samhällskrav och styrdokument, men som kan ha en annorlunda status i ett historiskt avseende.

Vid metodvalet i detta examensarbete blev det en självklarhet att varken en kvalitativ eller kvantitativ studie kunde stå som ensam metod. Emellertid existerar inte renodlade kvalitativa eller kvantitativa studier utan innehåller alltid spår av inslag av den andra metoden. Både kvalitativa och kvantitativa studier har dessutom gemensamt att finna orsaker och samband kring ett fenomen.⁵ I mitt fall blir den komparativa studien både kvantitativ och kvalitativ. Kvantitativ i den mening att nationalismens utbredning i läroböckerna granskas, vilket tar sig uttryck genom antal sidor, bilder etcetera. Undersökningen blir även kvalitativ då begreppet nationalism först betraktas i bakgrundsavsnittet genom Patrik Halls *Den svenskaste historien* som sedan använts som riktmärke om hur urvalet av nationalism i läroböckerna görs. Jag har i Halls bok tematiskt undersökt om vad som kännetecknar nationalismen i Sverige och har utifrån detta plockat ut de nationalistiska delarna ur läroböckerna i text och bildform. Efter att ha samlat ihop material från läroböckerna görs en sammanfattning på vad som är utmärkande för varje tidsperiod och leder till att en jämförelse kan göras med hur förändringen sker i nationalismens framställning i läroböckerna. Historikern Knut Kjeldstadli menar att faran med denna teknik kan vara att man stirrar sig blind på en författares åsikt. För att undvika denna problematik med att använda mig av enbart Hall som historisk källa av den svenska nationalismen har jag använt mig av kompletterande litteratur för att stödja Halls åsikter. Vid behandlingen av ett begrepp så som nationalism är det även viktigt att se till begreppets föränderlighet och betydelse i olika kontexter.⁶ En begreppsanalys av nationalism och dess värde har därav gjorts i detta examensarbete där en formulering gjorts utifrån författare som behandlat ämnet (se nedan under 'Nationalismen som fenomen').

Ett fenomen i läroböcker som mer och mer framkommit i modernare tid är bilder. Bilden fungerar för betraktaren som en representant för en viss tid där specifika budskap framhävs. I undersökningen och analysen av bilder är det viktigt att konstatera att en bild kan ha flera budskap. I tolkandet av bilden bör man därav ha insikt i den sociala och kulturella kontexten och värdet i de delar som framställs för att inte stirra sig blind på ett enda objekt.⁷ Bilden fungerar som en verklighetsreferens som är likställd med texterna i läroböckerna och kommer i detta examensarbete undersökas genom sitt omfång och placering i de studerade

³ Göran B. Nilsson, "Historia som humaniora", *Historisk tidskrift* 1988:1, s. 4ff

⁴ Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund, 2001), s. 13f

⁵ Anders Florén, Henrik Ågren, *Historiska undersökningar: Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt* (Malmö, 2009) s. 56ff

⁶ Knut Kjeldstadli, *Det förflutna är inte vad det en gång var* (Lund, 1998) s. 177

⁷ Alan Bryman, *Samhällsvetenskapliga metoder* (Malmö, 2002), s. 360

läroböckerna. Enligt Maria Arvidsson framkallar bilden ett intresse för det som visualiseras i böcker och skapar en lust till att studera det framställda, vilket tyder på bildens viktiga funktion till att vilja ta åt sig kunskap. Hon påpekar dessutom bildens mångfaldighet och förmåga att väcka olika känslor hos människor. Bilden kan dessutom vara ett komplement till texten där läsaren lämnas åt sig själv vid tolkning.⁸

Inspiration och förståelse om läromedelsgranskningens historia och funktion har hämtats från bland andra Anna Johnsson Harries *Staten och läromedlen*, där en historisk överblick ges i hur läromedelsgranskningen från 1938-1991, har sett ut. Inspiration har även hämtats från Skolverkets publikation *I enlighet med skolans värdegrund?* av bland annat Harald Rundblom där en granskning av innehållet beträffande etnisk tillhörighet görs.

Källor

Urvalet av studerade läroböcker har gjorts med hjälp av Göran Andolfs bok *Historien på gymnasiet* där framträdande skolböcker från 1920- och 1960-talet har framtagits. Skolböckerna från 2000-talet har framtagits genom att se till de största förlagen och deras utgåvor. Tillgängligheten till material har även varit en bidragande faktor. I läromedelsanalysen har jag valt följande böcker som mitt källmaterial. Böckerna är skrivna mellan 1920-2000-talet. På grund av mitt yrkesval som gymnasielärare har jag främst valt gymnasieläroböcker, men har även använt Odhners lärobok som tidigare användes i realskolan. Då den även använts på gymnasienivå och då Odhner haft betydelse som författare för svenska läroböcker anser jag det vara en relevant källa.⁹

- Erik Falk, *Lärobok i Svensk historia för gymnasiet I Forntiden och medeltiden* (Stockholm, 1923)
- Erik Falk, *Lärobok i Svensk historia för gymnasiet II Nya tiden* (Stockholm, 1924)
- Clas Theodor Odhner, Karl Gustaf Westman, Nils Forssell, *Lärobok i Fäderneslandets historia för realskolan* (Stockholm, 1959)
- Ernst Söderlund, Sven Tunberg, *Svensk historia för gymnasiet* (Stockholm, 1961)
- Hans Almgren, Börje Bergström, Arne Löwgren, *Alla tiders historia A* (Kristianstad, 2005)
- Birgitta Thulin & Stern Elm, *Historia A*. (Kristianstad, 2008)

Tidigare forskning

I tidigare forskning har nationalismen i svenska läroböcker generellt varit ett relativt ostuderat fenomen. Det finns fåtalet studier som tagit upp just detta ämne i anslutning till en allmän granskning av läromedel i historia, men nationalismen har där enbart fungerat som ett kortare avsnitt. Dessa korta avsnitt är i princip redogörelser om det Tingsten presenterar i sitt material (se nedan) och kommer därav inte läggas någon stor vikt på. Generella studier av historieläromedel är därav vanligare. En författare som gör detta är Niklas Ammert som i sin bok *Det osamtidas samtidighet* diskuterar historiemedvetande i svenska historieläroböcker

⁸ Maria Arvidsson, "Fotografi som emipi", i *Visuella spår*, ed. Sparrman m.fl. (Lund, 2003), s. 179ff

⁹ Göran Andolf, *Historien på gymnasiet: Undervisning och läroböcker 1820-1965* (Malmö, 1972), s.124f

under hundra år. Ammert tar bland annat upp historiens framställning i läroböcker under 1900-talet och hur samhällets utveckling i viss mån påverkat sättet att se på historia. Han gör en värdefull notering att de samtidens existerande samhällsbehov och samhällsideologier i viss mån ligger till grund för huruvida historiebruket formas.¹⁰

Nationalismens roll i svenska läroböcker presenteras av Herbert Tingsten i sin bok *Gud och fosterlandet*, som syftar till att ge en mer komplett bild av propagandamaterialet i skolböckerna. Bland det material som han undersökt är nationalismen det mest utpräglade propagandamaterial som används, vilket uttrycks genom det egna landets överlägsenhet. Nationalismen och dess betydelse i läroböcker beskrivs av Tingsten som ett debatterat Europeiskt problem med länder som Frankrike, Österrike, Tyskland och Italien i spetsen, men en liknande förändringsprocess av nationalismens utbredning i läroböcker har även gjorts i Sverige.¹¹ Skolboken fungerar enligt Tingsten som ett propagandamaterial då den framkallar en slags kärlek till hembygden och fosterlandet som sporrar nationens medborgare. Liksom värnplikten fungerade som en slags nationell uppfostran kom den mer teoretiska delen att formas i skolan där utgångspunkten i vad som lärdes ut inte låg i lärarens händer, utan i läroböckernas. Tingsten instämmer i Ammerts teori om att nationalismen inte kan separeras från den rådande samhällsutvecklingen utan istället är föränderlig beroende på samtidens krav. Tingsten ger exempel på detta genom att jämföra vissa delar av den svenska historien, till exempel unionen med Norge, nationella diktaturernas uppkomst under mellankrigstiden och så vidare med olika upplagor av läroböcker från diverse tider. Det visar sig att små revideringar av läroböckernas material var vanliga då författarna kunde göra små förändringar för att följa samtidens ideal.¹²

Enligt Tingsten har den nationalistiska propagandan i skolböcker minskat i och med moderniseringen av Sverige. Han menar att svenskarna har hittat andra saker att vara stolta över som exempelvis sin snabba framväxt som välfärdsstat. Med en definitiv brytningspunkt kring 1930-talet betonar läroböckerna nationens materiella framväxt mer än att betona bragder från fornstora dagar. Läroböckerna har fortfarande en tendens att lyfta fram det särpräglade svenska och att vissa inslag av extrem nationalism, men utsträckningen är inte alls i den mån den varit.¹³

Nationalismen som fenomen

Nationalismen kan, vilket beskrivs i inledningen, ta oändligt många uttryck och kan även belysas ur olika synvinklar beroende på vilket sammanhang den sätts in i. Det är därför på sin plats att försöka definiera dess betydelse. Jag har för att underlätta mitt arbete studerat flera forskares olika synpunkter hur nationalismen kan se ut. I slutändan har jag valt att använda mig av både Hall och Tingstens beskrivningar som ligger väldigt nära varandra i beskrivningen om vad nationalism är.

¹⁰ Ammert Niklas, *Det osamtidas samtidighet: Historiemedvetande i svenska läroböcker under hundra år* (Lund, 2008) s. 134ff

¹¹ Tingsten, s. 109f

¹² *Ibid.*, s. 175

¹³ *Ibid.*, s. 181ff

Tingsten är liksom Hall influerad av en gemensamhetskänsla som genomsyrar nationalismen där Tingsten menar att nationalismen belyses genom:

... folk som genom gemensamt språk, gemensam härkomst och/eller andra drag av samhörighet ansågs vara >>nationer>> eller >>nationaliteter>> med anspråk på att bilda självständiga stater...¹⁴

Termen nationalism kom även att kännetecknas av:

...den sammanhållning, som kännetecknar varje stat...¹⁵

Enligt Hall kan nationalism förstås som både en *etnisk naturalism* och en *idealism*. Den etiska naturalismen innefattar gemensamma objektiva så som subjektiva attribut som språk, kultur, känslor och minnen som skapar solidaritet hos nationens medlemmar. Den svenska homogeniteten har genom historien förstärkts genom bland annat kollektiva föreställningar inom historiska epoker. Denna homogenitet har senare utmanats av andra etniska grupper, speciellt utmärkande i form av att landsgränser flyttas, unioner, krig och invandring där det senare tvärtom ger upphov till en mångkulturalism mer än homogenitet. Nationalismen är även en slags idealism där idén om samhällets organisering är en central del. Argument för detta har hämtats från de filosofiska idéerna som blomstrade under franska revolutionen och upplysningstiden.¹⁶

¹⁴ Tingsten, s. 102

¹⁵ Ibid., s. 102

¹⁶ Hall, s. 291ff

Sveriges nationalistiska historia

Nedan presenteras innehåll rörande den svenska nationalismens historia.¹⁷

Hall redogör för fyra olika nationalistiska stadier som har utvecklats från 1400-talet till vår tid. I dessa stadier går nationalismen från att vara genealogisk nationalism som jämför och karaktäriseras med antikens civilisation till en institutionaliserad form av nationalism där den blivit en given del av samhället som verkar i det dolda.

- Genealogisk
- Individualistisk
- Integrativ
- Institutionaliserad

Genealogisk nationalism

Många kanske skulle anse att språngbrädan mot den nationalistiska eran inleddes kring den franska revolutionen då nationalismen utomlands nådde sin kulmen. Hall menar dock att det finns tydliga drag åt en svensk nationalism under 1400-talet, då en nationell retorik växer fram i det som kom att kallas Sverige. Detta skildras bland annat av bröderna Johannes och Olavus Magnus som båda var framträdande i identitetsskapandet av de olika folkslag som senare blev Konungariket Sverige. Johannes skildrade det genealogiska, genom att dra paralleller mellan Sverige och framträdande historiska epoker som exempelvis Antiken. Hans bror Olaus redogjorde för nordbornas folkliv, naturrikedomar, klimat och kultur. Han skingrade sedan de olika landsdelarna genom att förknippa dess människor med kläder, språk, ålder, sysselsättning. På detta sätt gjordes en indelning om vilka människor som tillhörde det nordiska folket. Denna uppdelning klargör att folk och stat ej sammankopplades under denna tid, men tydliggör ändå att det fanns en form av drag åt nationalism under denna tid som sammankopplades via götarna. Den genealogiska nationalismen var dock liten i utsträckning till folket, då den endast angick de nya götarna, kungahuset och den aristokratiska eliten. Det var här inte fråga om någon folklig nationalism, utan denna kom att växa fram under senare tid.

Individualistisk nationalism

Framstegen inom naturvetenskapen under 1600-talet hade gjort forskningen mer betydelsefull och fokus flyttades från antikens tankar till ett tankesätt där istället individen stod i centrum. Influerade av upplysningens blomstrande tid i Frankrike, nådde dessa tankar Sverige i början av 1700-talet. Upplysningens grundsten låg i människans förnuft och förmåga i att kunna tänka individualistiskt. Kunskapen låg numera inom ramen för människans empiri där ens förnuft bearbetade ens erfarenheter till en form av kunskap. Kunskapen behövde numera inte inhämtas hos auktoriteter som kyrkan eller staten och det empiriska tankesättet kom att få stor genomslagskraft inom både kulturliv och politik. Under mitten av 1700-talet började en intresseväg av det forntida växa fram. Inspiratörerna hette bland annat John Locke och Jean-Jacques Rousseau vars idéer bland annat satte människan och naturen i centrum. I Sverige blev

¹⁷ Denna genomgång grundas på Patrik Halls *Den svenskaste historien* med dess innehåll och indelning som inspiration om inget annat anges.

nationens historia ett intresseämne och verk av Olof Dahlin, *Svea rikets historia* & Jacob Wildes *Inledning till Svenska Statens Historie* blev intresseföremål för denna tid. Mångsysslaren Erik Gustav Geijer ansåg bland andra att avsaknaden av kunskap om den egna nationen bidrog till det fallerande intresset för nationen. Enligt Geijer var nationen nu något som hade gått från att enbart avse en liten skara människor, till att beträffa en större grupp, vilket gjorde det mer centralt att studera. Intresset för att hålla upp och belysa det förflutna och göra det anmärkningsvärt för nutidens människor var något som skulle leva kvar långt in på 1900-talet. Parollen från den franska revolutionen om frihet, jämlikhet och broderskap berörde även den svenska mentaliteten. Hall talar om en kollektiv identitet som formas under denna tid då människor kunde se likhet hos varandra och där en *svensk* själ börjar utvecklas. Individerna lyfts ur sitt sammanhang och placeras istället in som en representant för den svenska folksjälen.

Naturens betydelse är något som gick hand i hand med upplysningstidens tankar. Författare som Dahlin och Geijer menade på det nordiska landskapets unika och särpräglade natur som innehöll moraliska budskap för det nordiska folket. De rödmålade stugorna i skogsgläntorna var endast ett exempel på interaktionen mellan människan och naturen som speglades i ett nationellt sammanhang. Dahlin var för övrigt den förste med att porträttera Gustav Vasa i ett hjälteporträtt, vilket inte hade skett innan. Detta sätt att porträttera svenska storheter kom att få sin kulmen under 1800-talet (se nedan). Statens betydelse växer fram i Sverige under denna tid. Man börjar tala om begrepp som suveränitet där statschefen och dennes attribut symboliserar en stats enväldighet. Under 1800-talet var Geijer den som myntade uttrycket, vilket kom att ena folket. Nya begrepp som folksjäl, folkvisa, folksaga och folktradition kom att vara ytterst centrala när man vidare började diskutera *det svenska folket*.

Integrativ nationalism

I mitten av 1800-talet visar sig nationalismen i Sverige bland annat genom det ökande intresset för historieskrivningen som nu skulle omfatta och integrera fler människor än förut. Nationalismen kom under denna tid även att leta sig ut till folket på landsbygden i större utsträckning än vad den hade gjort innan. Bland annat med hjälp av folkskolestadgan 1842. Under den nationalistiska perioden ansågs undervisningen som en vital del i formandet av samhörighetskänslan inom nationen och staten där en nationalitet skulle fostras, inte minst inom de svenska lärosätena. Det talades även om en nationell uppfostran hos de svenska familjerna där barnen skulle få en fosterländsk uppväxt där de fostrades i ett bryskt och hårt klimat där attribut som styrka och vilja var ledord.¹⁸

Den svenska stormaktstiden kom inom nationalismen att få en ytterst central roll. Sveriges segertåg runt om i Europa hade bidragit till en ökad framåtanda hos det svenska folket. Som tidigare nämnts var det under denna tid som hjälteporträtt slog igenom. Man målade inte bara upp bilder på svenska storheter från stormaktstiden utan även Engelbrekt, Gustav Vasa och Karl IX framställdes och man betonade deras ädla handlingar för nationen. Dessa personer kom dock i skymundan för de svenska konungarna under stormaktstiden. Folket var

¹⁸ Tingsten, s. 102ff

fortfarande uteslutet i texterna, men kunde ändå känna samhörighet med texterna om bland annat Gustav II Adolf som genom sin personlighet förkroppsligade hela den svenska staten och som ses som en värdig ledare för hela det svenska folket. Fokus i berättandet låg i att visa den svenska statens suveränitet i och med alla stora landvinningar, konungarnas taktiska krigspolitik och nationens stolthet. Bruket av nationalism kom enligt Zander att ta sig uttryck beroende på vilket sorts samhällsklimat som rådde. Det var och är samhällets rådande behov som beslutar vilken typ av nationalism som tar form och vilka personligheter som presenteras. Från 1800 till början på 1900-talet fungerade medeltiden som en tillbakablickande epok där ideal hämtades från Engelbrekt och Gustav Vasa. Samma typ av genomslagskraft hade senare stormaktstiden under början av 1900-talet med dess regenter och Sveriges starka ställning i utlandet som förebild.¹⁹

Från mitten av 1800-talet till början av 1900-talet ansågs den en gång rena nationalism som infunnit sig under stormaktstiden rinna ur händerna på den svenska nationen. Den propagandanationalism som försökt få svenskarna leva samhällsbevarande fick enligt Hall till slut se sig besegrade av den ledande modernisering av Sverige som tar sig anspråk genom bland annat industrialisering, emigration och demokratins framfart i slutet av 1800-talet. Frågan som då ställs är om nationalismen var ett beskydd mot moderniseringen eller ett bidragande medel i moderniseringens genomförande? Författare som Carl Grimberg beskriver i *Svenska folkets underbara öden* om hur emigrationens kulmen med start runt 1860-talet slog ett hårt slag i magen på nationalismen i och med det svenska folkets inledande massiva reträtt från Sverige. I och med industrialiseringens framfart blev människor även socialt mobila och började förflytta sig från sina ursprungssammanhang.²⁰ För att skapa trygghet under dessa svåra tider upphöjdes begreppet nationalanda, vilket Sverige tycktes sakna, men som istället kunde påträffas hos normmännen. Influenserna från såväl Norge som Amerika ansågs utgöra ett hot mot den svenska bygdekulturen som var på väg att tyna bort. Historiker som Sam Clason, Carl Hallendorff och Bror Emil Hildebrand var i början på 1900-talet överrens om att integrationen med Norge, socialismens intåg samt parlamentarismen var en fara mot den svenska nationalismens befästning i landet. I sina texter försökte de nationalistiska historikerna påvisa sambandet mellan den historiska sanningen och det nationella medvetandet för att bevisa en svensk nationalistisk tradition som var befäst sedan urminnes tider. Man gjorde anspråk på att vända urbaniseringen genom att skapa en hembygds- och naturnationalism där det svenska landskapet ännu en gång porträtterades och förskönas. Man ville frambringa en slags nationaldyrkan genom den bevarande svenska naturen som skulle få folk att minnas tillbaka till sina rötter och känna nostalgi till det idylliska svenska landskapet.

Vid sekelskiftet mellan 1800- och 1900-tal kan man även skymta de rasmässiga inslagens debut inom den svenska nationalismen. Detta syntes inom historieskrivningen genom metaforiska beskrivningar om svenskarnas storhet där den svenska hjälten beskrevs med egenskaper som var kopplade till naturen som till exempel granitkall och järnhård. Dessa egenskaper tillskrevs bland annat de svenska profilerna under stormaktstiden. Historikerna

¹⁹ Zander, s. 94f

²⁰ Carl Grimberg, *Svenska folkets underbara öden 1907-1945* (Stockholm, 1963) s. 50ff

slog ett slag för den germanska stammens särart och använde vikingarna och dess karaktäriserande egenskaper som förebilder. Balansgången mellan nationalism och patriotism hade medfört att en kontinuerlig kamp uppstått i att bevisa det egna landets överlägsenhet gentemot andra i olika tappningar. Den rasmässiga beskrivningen var en del i denna påvisning som gick i samtid med den forskning som gjordes inom biologin.²¹ Vikingarna symboliserade och enade de tre nordiska länderna Sverige, Norge och Danmark genom sina likheter i form av kultur och språk.²² Franska revolutionens betydelse för individerna som gör revolt mot imperiet blev en grund för den liberala nationalismen som tog sig uttryck i Norden genom Skandinavismen. Man blev genom franska revolutionens betydelse påmind om den fria medborgaren och blickade tillbaka i tiden och fann en gemensam nordisk figur i form av odalbonden som var en beskrivning av en fri man och oberoende av andra.²³ Skandinavismen gav upphov till en samhörighetstanke mellan de tre länderna och gemensamma tidskrifter och nationalföreningar bildades. Även ett gemensamt nordiskt försvarsförbund var av stor betydelse för unionen. Detta kom dock att bli dess akilleshäla då ländernas oförmåga att samarbeta politiskt satte käppar i hjulet för ett fulländat samarbete.²⁴

I slutet av 1800-talet kom nationalismen sättas i ett nytt rampljus. Dels blev nationalismen en grundpelare inom imperialistiska regeringars ideologier där man ville bevara och beskydda den nationalism som ansågs hotad. Denna tillkännager sig även i egenskap av en mer utmanande nationalism som finner stöd i darwinistiska argument om staters konstitutiva suveränitet. Denna aggressiva form av nationalism, vilken kom att bli utmärkande hos högerextrema rörelser i nationer som Frankrike och Tyskland runt 1880-talet markerade nationalistens intresse.²⁵ Detta intresse, som bidrog till nationens kollektiva stärkande, ansågs förfoga mer sanning än individualitet och frihet. På så sätt sållades svaga nationer som inte ägde de utmärkande krav för en nationalistisk suveränitet. En tydligare etnisk definition som innefattade nationalistiska attribut som språk, kultur och ras blev en viktig komponent i strävandet av den ultimata nationen. Fastän dessa nyspunna nationalistiska idéer först kom att blomstra i utlandet kom de även att påverka Sverige. Liknande högerextrema rörelser kom att få fäste genom unghögerrörelsen som hade företrädare i riksdagen i form av Rudolf Kjellén. Likt Esias Tegnér's dikt *Svea* var en reaktion mot förlusten av Finland 1809 var unghögerrörelsen en direkt respons på unionsupplösningen med Norge.

Kring 1900-talet upplevde det svenska samhället en större strukturell omställning. Denna tid kännetecknas av industrialisering, urbanisering, emigration och demokratins intåg. De händelser som kom att sätta sin prägel på landet var bland annat unionsupplösningen, införandet av rösträtt för män och kvinnor, storstrejken, försvarsfrågan samt parlamentariska konflikter. Utvecklingen av det moderna Sverige som inleddes kring denna tid kom att sargas och byggas av ovan nämnda faktorer. Detta kan enligt Zander ha fått folk att känna en belåtelse till det framväxande svenska samhället som höll på att gå ifrån fattigsamhälle till

²¹ Tingsten, s. 104ff

²² Hans Lennart Lundh, *Skandinavismen i Sverige* (Stockholm, 1951), s. 16f

²³ Tingsten, s. 201

²⁴ Lundh, s. 61ff

²⁵ Eric J. Hobsbawm, *Nationer och nationalism* (Stockholm, 1990), s. 54f

välfärdsstat.²⁶ Vilken roll fick då nationalismen i detta? Emigrationen och industrialiseringen ledde till att nationalismen återigen tog sig uttryck i en förskönande naturbeskrivning. Det starka intresset för det nationella hemmet i glesbygden härleddes i och med natur- och hembygdsromantiken som frodades kring 1890-talet. Byggnationen av Skansen, som ett exempel av ett miniatyr-Sverige kom tillsammans med bland annat Svenska turistföreningens (STF) bildande att vara representanter för den svenska nationalismen. Moraliska budskap om den svenska naturen förmedlades i skolan bland annat genom *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* som blev ett signum för den litterära svenska nationalromantiken inom läroböcker. Kring 1920-talet började dock den nationalistiska propagandan avta mer och mer i svenska läroböcker och bli mer stillsam än den hetsiga bragdbeskrivningen av Sverige. Detta sätt att författa läroböcker kom att ersättas och istället fokuserade man på en mildare personbeskrivning, hembygdsbeskrivning och arbetet för framtiden.²⁷

Institutionaliserad nationalism

Den svenska nationalismen kom att förändras radikalt efter andra världskriget. Den exceptionella nationalism som spreds genom det svenska kulturlivet kom att avlösas av en institutionaliserad nationalism som gömde sig bakom det moderniserade samhällets ridåer och istället tog sig uttryck genom symboler och medier. Denna avlösning tog sig flera former: det tyskinfluerade kulturlivet avlöstes av det anglosaxiska (speciellt synbart inom skolan), demokratin accepterades som svensk styrelseform, svensk flyktingpolitik blev mer mottaglig, rashygien upphörs etcetera. Den nya formen av nationalistisk identitet etablerar sig tillsammans med begrepp som demokrati, modernitet och jämlikhet. Detta medför enligt Hall komplikationer i benämningen om vad nationalism egentligen är under efterkrigstiden fram till 1980-talet då han ställer sig frågande om och hur nationalismen verkligen har existerat i Sverige under denna tidsperiod?

Hall hämtar därav inspiration av den engelske sociologen Michael Billig, som menar att nationalismen i välfärdsstater har blivit så given inom samhällets ramar att den kan kallas alldaglig. Nationalismen existerar i samhället genom subtila medel: flaggor, symboler, inom massmedia, skolutbildning, idrott etcetera. Nationalismens uttryck gör att människor inte reflekterar över dess existens utan undermedvetet tar emot den. Den svenska identitet som under den integrativa perioden hämtades från den svenska naturen, stormaktstidens attribut och så vidare kom nu att ersättas med den svenska medborgarens vardagliga mönster. Konsumtion av varor, svenska företag och kulturlivet är några av de föremål som legat till grund i skapandet av en institutionaliserad nationalism. Även idrottsrörelsen framhålls som en av de viktigaste faktorerna i den kvarlevande och synliga nationalismen. Dessa samhällsmönster anses vara inarbetade och trögrörliga och för därför in människor i en svårtföränderlig struktur som med sina normer och värderingar oftast blir bestående under en längre tid.

Från och med slutet på andra världskriget fram till 1990-talet har nationalism varit ett relativt omdebatterat ämne. Under 1990-talet har denna samhällsdebatt fått ny färg då

²⁶ Zander, s. 34ff

²⁷ Tingsten, s. 277f

nationalismbegreppet än en gång blivit aktuellt. Hall beskriver en ny nationalstolthet som växt fram genom nationella symboler och ritualer. Denna nationalstolthet har även frambringat våldsförhållande extrema nationalistiska rörelser som kombinerar nationella symboler med en främlingsantagonism. Genom detta kan man tydligt se att nationalismen har gått ifrån att engagera nationens elit till att vara något som bedrivs av lägre sociala grupperingar. De extrema rörelserna vanhärdar bland annat svenska symboler och använder dessa i sin propaganda, vilket skapar nya uttryck för symbolerna. Dessa värderingar läggs sedan på det svenska folket som istället för att förknippa exempelvis den svenska flaggan med dess historia och som en symbol för det svenska folket, istället skapar associationer som har med dessa extrema grupper att göra. Mildare former av nationalism som bedrivs har fått mer och mer inflytande inom den politiska sektorn. Sveriges intåg inom EU kan ses som en nystart för den återkommande debatten om nationalism. EU:s riktlinjer för migration- och immigrationsfrågor utmanade länders så som den svenska nationella identiteten där en jämförelse kan göras med den samhällsförändring som gjordes i början på 1900-talet. Den politiska frågan om immigration som en samhällsvinnande process har satts på sin spets, vilket har skapat debatt om hur gynnat Sverige har blivit av detta. I och med Sveriges flyktingvänliga politik de senaste åren har nya politiska rörelser skapats, med förmanande att införa restriktioner inom flyktingpolitiken i syfte att bevara det svenska.

Skolutvecklingen

Under 1860-talet kom studentexamen att bli en benägenhet för studenter på läroverken istället för universitetsstudenter. Detta medförde att läroverken blev mer obundna och samtidigt kom att befästa sin position som ett starkt utbildningsorgan.²⁸ I och med folkskolestadgan 1842 kom skolan att få en central roll i forandet av nationen. Tonvikten låg på att förmedla och sprida det kulturella arvet, vilket skulle bidra till känslan av tillhörighet inom nationen. Genom utbildningen formades intellektuella representanter för Sverige. Därför var det inte underligt att skolan kom att bli ett undermedvetet språkrör för politisk propaganda som bland annat tog sig uttryck i läroböcker.²⁹

Från och med slutet av 1800-talet kom radikala samhällsförändringar att påverka Sverige, vilket visualiserades genom bland annat emigrationen, industrialiseringen och moderniseringen. Detta satte även sin prägel på det svenska utbildningsorganet som även det kom att förändras. Förändringen inom skolvärlden kom dels att utvecklas kvantitativt, i form av fler studenter, lärare, skolor och läromedel, men även den administrativa sidan av skolan kom att förändras under denna tid. Under slutet av 1880-talet kom en modernisering av den svenska skolan att belysas mer än innan. Man önskade en skola som gick hand i hand med samhällets utveckling istället för att stå kvar vid den klassiska bildningen. Strävan efter ett utilitaristiskt tänkande med vad som är bäst för flest antal elever blev centralt i detta nya tankesätt. Ett antal av dessa förändringar som tog form under den inledande moderniseringstiden var latinets betydelse som sänktes till förmån för historien och

²⁸ Gunnar Richardsson, *Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu 7.*, rev upplaga (Lund,2004), s. 64ff

²⁹ Tingsten, s. 13

realstudenters möjlighet till universitetsstudier.³⁰ Läroverkets förändring kom att bli mer trögrörlig eftersom det stod som förberedelsestudier inför universiteten och därav, i viss mån, rätta sig efter dem. Dessutom spelade utvecklingen av nationella och internationella relationer in på hur innehållet i utbildningen skulle formas.

Nationalismen påpekades vara grundstommen inom skolan och dess betydelse kom att förstärkas genom politiska reformer under 1800-talet. Tanken om nationalismens betydelse kom att leva kvar in i början på 1900-talet där även kulturhistorien kom att göra intåg i den svenska undervisningen. Relationen mellan kulturhistoria och politisk historia inom skolan kom att bli debatterat under denna tid där man ansåg att det senast nämnda hade en större betydelse inom den svenska historien. Man ansåg inte att objektivitetskravet var någon central del i undervisningen och tryckte därmed extra på kunskap om fosterlandet då man ville att eleverna skulle bli utbildade till yrkesmän och människor istället för vetenskapliga specialister som hade mer kunskap om utlandet än den egna nationen.³¹

Sättet att komponera läromedel kom att utvecklas där Selma Lagerlöfs berättelse om Nils Holgerssons resa genom Sverige får symbolisera denna förändring. Fokus låg i att framföra och förgylla det svenska landskapet och dess samhällsliv vilket var karaktäristiskt för den nationalromantiska period som pågick under denna tid. Det var inte bara Selma Lagerlöf som stod för denna nya typ av skildring i svenska läromedel, utan den kom även att påverka författare av läroverkets läromedel.³² Hjältedyrkan levde fortsättningsvis kvar inom skolan och dess genomslagskraft kan bland annat symboliseras med den omåttliga popularitet som tilldelades hjältar som Gustav Vasa, Gustav II Adolf, Karl XII och även Selma Lagerlöf.³³

Kursplanerna i historia kom ifrån tidigt 1900-tal att gå ifrån att betona det nationalistiska till att successivt tonas ner till förmån för demokratiska inslag.³⁴ Skolan kom under 1900-talet att, förutom att få ett större utbildningsansvar än innan, även ett större socialt ansvar för eleverna än vad som tidigare skådat. Införandet av skolvård i form av skolmåltider, skolbad, hygien var en del i det sociala ansvaret, medan en annan del belyste den demokratiska skolningen eleverna fick gå igenom. I takt med att samhället demokratiserades genom sociala reformer kom detta sätta sin prägel på skolan som fostrade eleverna i demokratisk prägel.³⁵

Läromedelsgranskning

Även om 1930-talet kom att ses som ett tillfälligt avbrott i den svenska skolans reformering kom en viktig statlig institution att födas under denna tid, nämligen läroboksnämnden.

I takt med skolans utveckling ville man granska läroböcker inom skolan för att kontrollera stoffet som gick ut till eleverna. Det som kontrollerades var bland annat priset, innehållets anpassning till barnets ålder och undervisningsplanen samt om läroboken tillfredsställde den

³⁰ Richardsson, s. 66ff

³¹ Zander, s. 80ff

³² Richardsson, s. 108f

³³ Zander, s. 83

³⁴ Tingsten, s.123ff

³⁵ Zander, s. 141

vetenskapliga utvecklingen. Det sågs först som en prövning, men fick 1938 genomslagskraft då beslutet antogs av riksdagen.³⁶ Argumenten mot respektive för läroboksgranskning hade allt som oftast sin grund i ekonomiska aspekter. Föreståndarna för läromedelsgranskningen menade att bibehållandet av samma bok som hade blivit kontrollerad kunde ärvas mellan syskon och på så sätt minska kostnaderna för familjen. Senare kom även kvalitetsfrågan att belysas då man ansåg att läroboken var en av skolans viktigaste medel och därav bör utformas i kvalitetssyfte.³⁷ Man bör vara observant på att läroböckerna oftast gick hand i hand med de statliga direktiv som sattes vilket gjorde resultatet bekvämt för de akademiker som utformade materialet.³⁸ Användandet av samma lärobok under flera olika perioder med ynka revideringar av nya författare gjorde allt som oftast materialet mindre pålitligt. Efter andra världskriget kom skolböckerna att få en allt mer central roll än tidigare. En revision av skolböcker gjordes för att försöka tona ner, om än rensa den nationella propaganda som innan var tydlig i vissa läroböcker. Skolböcker kunde i nationalistisk anda flagga för kärleken till det egna landet och hembygden. De försökte allt som oftast frambringe en stolthetskänsla i tillhörigheten av en nation som står över andra inom centrala punkter. Detta bidrar enligt Tingsten till två sidor av nationalism som blir utmärkande. Den ena är kärleken till det egna landet, medan den andra sidan syftar till förakt mot det externa.³⁹ De mer demokratiska inslagen i Europas politik efter andra världskriget kom att påverka historieskrivningen i läroböcker och däribland historia. Historiens detaljrikedom blir utmärkande för den nya tidens historieskrivning och man syftar mer till att förstå ens samtid ur ett historiskt perspektiv. Nationalismen kom att förflyttas till att florera subjektivt i läroböckerna till förmån för ett mer internationellt perspektiv.⁴⁰

Läromedelsgranskningen med fokus på ekonomiska dispositionella och överensstämmande aspekter kom att pågå relativt ostört fram till början på 1970-talet då granskningen istället kom att fokusera på läromedlens objektivitet. Ur objektivitetssynpunkt ansåg man samhällsorienterade ämnen vara mest centrala för granskning då dessa ämnen betraktades som mest omdiskutabla. Motståndare till läromedelsgranskningen menade på att bokförlagen nu hade större kontroll på vad som distribuerades samtidigt som granskningsnämnden hade svårt att finna kompetenta granskare.⁴¹ Dessutom ansåg man att granskningen oftast gjorde böckerna karaktärlösa och i all för stor utsträckning bestämde vad som ansågs som allmänbildande. Den större gruppen som förespråkade läromedelsgranskning menade att läromedelsgranskningen gynnade skolutvecklingen genom att kontrollera bland annat böckernas främjande av jämställdhet. Tydliga samband med läro- och kursplaner var även något som var ett kriterium för en godkänd lärobok. I detta ingick bland annat att läroboken gav upphov till fostrandet av internationell förståelse och solidaritet genom att belysa internationella frågor i materialet.⁴²

³⁶ Anna Johnsson Harrie, *Staten och läromedlen: En examensexamensarbete av den svenska statliga förhandsgranskningen av läromedel 1938-1991* (Linköping, 2009), s. 53ff

³⁷ *Ibid.*, s. 58ff

³⁸ *Ibid.*, s. 39

³⁹ *Ibid.*, s. 102

⁴⁰ Tingsten, s. 108ff

⁴¹ Johnsson Harrie, s. 74ff

⁴² Johnsson Harrie, s. 131

Även om nationalismen kom att få mindre utrymme i svenska skolböcker så kom den aldrig att försvinna. Tingsten menar på att en viss propaganda bitit sig fast, men att läroböckerna gått ifrån att ha varit rent propagandamaterial till att bli mer och mer objektiva i sin framställning av nationalismen. Demokratiska inslag står allt som oftast i förgrunden för nationalismen i nyare läroböcker.⁴³

Debatten om läromedelsgranskningens vara eller icke-vara, regleringar i granskning och så vidare fortsatte fram till 1990-talet då den långsamma avveckling som pågått sedan 1980-talet kom att nå sin höjdpunkt. Man hade gått från en obligatorisk granskning av samtliga läromedel till att senare endast komma med utlåtande i vissa fall för att under 1991 avvecklas utan riksdagsdebatt i och med Skolöverstyrelsens avveckling.⁴⁴ Även om den statliga läromedelsgranskningen officiellt upphört existerar fortsättningsvis en debatt om huruvida läromedel ska hanteras. I dagens samhälle väljs oftast läromedel ut av de lärare som är ansvariga för undervisningen på skolan. Enligt Anna Johnsson Harrie har detta lett till en större legitimering av svenska läromedel. Hon menar även på att läromedlen på så sätt förvandlas till den konkreta formen av den diffusa läroplan som idag existerar.⁴⁵ Eftersom det inte finns någon lag eller granskningsenhet som kontrollerar läromedel är spridningen av olika läromedel enorm i Sverige då vissa skolor använder sig av ett visst förlags lärobok, medan en annan skola lever på sponsrade läromedel för att spara in ekonomiskt. Detta leder till en ofantlig decentralisering i materialet och frågan är om detta främjar eller hämmar den svenska kunskapsinhämtningen?⁴⁶ Förslag till förändring har gjorts genom motioner till riksdag⁴⁷ och 2006 gjordes en granskning av läroböcker i bland annat historia där framställningen av etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning undersöktes.⁴⁸ Beträffande nationalistiska drag i dessa läroböcker görs enligt granskarna korrekta bedömningar beträffande objektivitet och framställning av nationalismen vilket framställs genom:

Vad beträffar aspekten etnisk tillhörighet är kapitlet om nationalismen under 1800-talet viktigt. Författarna presenterar 1800-talets idé om samhörighet mellan folk, stat och språk och lägger detta till grund för beskrivningen av den politiska utvecklingen i Europa och Amerika. Massutvandringen från Europa till USA och andra områden skildras helt korrekt och betydelsen av sjötransporternas modernisering betonas. Återinvandrarna och andra Amerikaimpulser i utvandringens spår hade betydelse för den svenska samhällsutvecklingen.⁴⁹

⁴³ Tingsten, 108f

⁴⁴ Ibid., s. 98f

⁴⁵ Ibid., s. 224

⁴⁶ Ibid., s. 222ff

⁴⁷ Riksdagen

<http://www.riksdagen.se/webbnav/?nid=410&typ=mot&rm=2006/07&bet=Ub295>

⁴⁸ Skolverket, *I enlighet med skolans värdegrund?* (Uppsala, 2006)

⁴⁹ Harald Runblom, En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker i Skolverkets *I enlighet med skolans värdegrund?* (Uppsala, 2006), s. 24

Undersökning

Läroboksanalysen innefattar tre delar. Den första delen syftar till en allmän reflektion om böckerna för att redogöra författarens syfte med boken, dess uppdelning och struktur. Den andra delen är en analys av det innehåll i boken som berör nationalismen. Den avslutande delen är en sammanfattning de utmärkande dragen i böckerna samt hur de förhåller sig till sin tids läroplaner.

1920-tal: Allmänt om boken

Erik Falks lärobok i *Svensk historia* för gymnasiet innehåller två delar. Del ett omfattar forntiden och medeltiden fram till 1521 och del två innefattar nya tiden fram till Ålandsfrågan 1921. Båda delarna är indelade i varsin bok där del ett innehåller 68 sidor, medan del två omfattar 248 sidor. Ingen av böckerna innehåller några bilder, kartor eller tabeller, utan enbart text. Författaren kastas direkt in i boken utan någon form av inledning eller förord. I del två om den nya tiden täcker innehållet om Gustav Vasa och hans söner ungefär 10 %, medan Stormaktstiden tillhandahålls en tredjedel av bokens utrymme liksom kapitlet 'Från stormakt till skandinavisk stat'. Den svensk-norska unionens tid behandlas i 20 % av boken medan de sista procenten fylls ut av tiden efter 1905. Del I har en mer överskådlig historieskrivning, medan del II har en politisk infallsvinkel där historien oftast utgår ifrån en person där händelser under den tiden byggs kring denna. Läsaren kan kronologiskt följa med via de årtal som presenteras i marginalen.

1920-tal: Nationalism

I inledningskapitlet om den äldre stenåldern beskrivs en då levande människoras som var mer lik människoapan än den europeiska människan. Denna ras blev enligt Falk sedan undanträngd av en högre stående ras som mer stämmer överrens med den europeiska medborgaren, som i sin tur bebyggde Sverige. Författaren nämner även Oskar Montelius arkeologiska arbete som konstaterat Falks ovanstående påstående.⁵⁰ Falk kopplar ihop dagens folk med dess förfäder genom att se sambandet i rasen:

Det folk som invandrade anses ha tillhört samma ras, som alltsedan har varit bofast i landet, och det var sålunda de nu levande svenskarnas förfäder.⁵¹

Rasföreställningarnas betydelse ökades i början av 1900-talet och representeras i skolböcker under denna tid generellt av att man tilldelar nationers medborgare egenskaper som särskiljer dem från den egna rasen. Rasföreställningen fick även större politisk acceptans runt 1920-talet och kom genom politiker som Kjellén med flera att få en större samhällsacceptans.⁵² Skandinavernas särpräglade ras som var en del av den germanska folkstammen fortsätter att sätta sin prägel på texter under kapitlet om järnåldern. Det germanska folket beskrivs som ett starkt enat folk som besegrade det mäktiga romarriket. Författaren har tagit in citat från den gotiska författaren Jordanes som beskriver Norden som folkens vagga och andra forskarbeskrivningar om Skandinavien i egenskap av ett urhem för det germanska folket. Beskrivningar av andra stater och folk görs under kapitlet om vikingatiden, där letter, finnar

⁵⁰ Erik Falk, *Lärobok i svensk historia för gymnasiet: Forntiden och medeltiden* (Stockholm, 1923) s. 3f

⁵¹ *Ibid.*, s. 3

⁵² Tingsten, s. 253ff

och det slaviska folket presenteras. Sverige var, enligt Falk, överlägsen dessa folkslag på grund av dess låga kulturutveckling och beroende av den svenska kronan. Även det estländska folkets kultur i form av språk sägs bygga på den svenska vikingastam som hade sitt fäste i detta område.⁵³ Falk har valt att citera prästen Adam av Bremens skildring av Sverige vilket har ett utrymme på en halv sida. I denna framställning ges en förskönad bild av landet där både en naturbeskrivning och en personlighetsbild av det svenska folket görs.⁵⁴

Kalmarunionen med syfte att skapa en enväldig nordisk stat kom att beskrivas som ett försök att hota det tyska riket och hanseförbundet. Författaren menar att det inte fanns någon genuin nationalkänsla som skulle kunna stått i vägen för ett enande och att unionen istället kom att skapas i och med gemensamma intressen för utrikespolitiken. Det finns ingenting i Falks lärobok som tyder på att nationalistiska drag så som gemensamt språk, kultur och så vidare skulle ha haft någon slags inverkan på denna unions skapande. Istället är det först under stycket då Engelbrekt beskrivs som nationalkänslan belyses för första gången. Engelbrekt tillskrivs även en dikt som framtonar hans betydelse för den svenska staten. Det var genom honom bondeståndet hade fått sin frihet som hade försökt berövas av främlingar. Dikter och sånger om svenska hjältar och med nationalistiskt innehåll kom att bli allt vanligare kring sekelskiftet 1900.⁵⁵ Dess nationalistiska innehåll kan illustreras genom följande dikt om Engelbrekt:

Utländska rådde i Sverige då,
det kunde ej värre i riket stå,
de styrde land och fäste.
Svenska män hade sådan nöd,
de ville då hellre vara död,
än lida längre slika gäster.

Gud väckte upp Engelbrekt, den lille man,
som till det ärendet litet kan,
han gav honom makt och snille.
Slott, städer, folk, län och land,
de gingo honom fullt snart i hand,
Gud fogde't som han ville.⁵⁶

Trots att Sverige under en kort tid kom att styras av Kristian tyrann beskriver Falk hur det svenska folket frihetskänsla framhövdes då man såg tillbaka på Engelbrekts gärningar. Svenska folkets nya frihetskämpe kom nu att bli Gustav Vasa som skildras genom en man med ett stort fosterländskt sinne med rikets välfärd i första åtanke. Genom Gustav Vasa fullbordas Engelbrekts arbete med att göra Sverige till en fullkomligt enväldig stat. Relationen med utlandet kom enligt Falk att påverka allmogen då de ansåg att konungens beslut att hämta in utländsk krigsmakt framkallade vrede hos dem. De ville istället att riket skulle styras av en svensk konung utan främmande folk vid sidan av.⁵⁷ En sida av kapitlet som behandlar Gustav Vasa och hans gärningar är när han stoppar Olaus Petris svenska krönika som istället kom att publiceras 300 år senare. Falk menar att Vasa ställde sig kritiskt mot hur krönikan var upplagd. Istället för att skriva på ett sätt som gynnade och förskönade den egna nationen samtidigt som man nedvärderar andra nationer hade Olaus Petri förkastat en del sagohistorier och framhävt landets brister. Istället rosas Johannes Magnus ärorika

⁵³ Falk (1923), s. 20f

⁵⁴ Ibid., s. 222f

⁵⁵ Tingsten, s. 223ff

⁵⁶ Falk (1923), s. 63

⁵⁷ Erik Falk, *Lärobok i svensk historia för gymnasiet: Nya tiden* (Stockholm, 1924) s. 11ff

svenska historieskrivning som satte Sverige i ett rampljus som sträckte sig långt tillbaka i tiden.⁵⁸ Vasa beskrivs i Falks bok som en av de större representanterna för det svenska riket och framtida ställföreträdare för Sverige bör ta efter av denne man.⁵⁹

Gustav II Adolf är en personlighet som tillägnas 23 sidor. Han beskrivs som en stor krigare som alltid satte Sveriges välmående i det främsta rummet och ur vissa egenskaper till och med stod högre än sin farfar Gustav Vasa. Han beskrivs även som en person som samlade det svenska folket runt omkring sig och likväl att folket kunde känna en tillit till honom. Denna sammanhållning och enighet mellan folk och kung beskrivs av Falk vara en stor anledning till att Sverige blev en stark framväxande stat i Europa under dess stormaktstid.⁶⁰ Nationalismens betydelse för sargade länder illustreras inte bara genom Sverige vid förlusten av Finland, utan även genom Karl X andra krig mot danskarna 1658. Danmark plågades under denna tid av en inre upplösning som hotade landets existens. Falk skriver att det var återupplivelsen av den danska nationalkänslan som tillslut räddade landet för att hamna i händerna på Sverige.⁶¹ Även Norges samlande av sin nationella och självständiga kultur under unionstiden med Sverige belyses av Falk. Det svenska folket kom förutom ovan nämnda landsförlust även stå som en stark enad front då den svenska stormaktstiden gick mot sitt slut. Falk skriver att denna storhetstid inom svensk historia har stärkt det svenska folket och staten och bidrog till att landet snabbt kunde resa sig efter förlusten av det stora nordiska kriget.⁶²

I kapitlet om den svenska stormaktstiden görs en översikt över det svenska väldet. Det svenska väldet var splittrat rent geografiskt och Falk gör en redogörelse på de olika delarnas tillhörighet till den svenska politiken och kulturen. Det fanns ingen ren svensk nationalstat som täckte hela det svenska riket utan Falks indelning innefattar det egentliga Sverige och dess biländer. Det svenska riket innefattade under denna tid en landmassa som var dubbelt så stor som 1920-talets Sverige där cirka tre miljoner människor bodde, varav hälften svenskar. Falk skriver att Sverige under denna tid:

...var en väl organiserad och väl styrd stat: de folk av främmande nationalitet, som stodo under svenskarnas välde, funno sig väl däri, och de minnas ännu den svenska tiden med tacksamhet.⁶³

Han fortsätter och påpekar även att det under denna tid inte förekom någon nationell rörelse som enade Sverige och dess provinser utan att flera kulturer existerade samtidigt inom rikets gränser. Detta påstående av Falk ger prov på att det enligt honom krävs något gemensamt än en nationstillhörighet hos folk för att nationalismen ska blomstra i en nation. Istället blev den religiösa enheten i Sverige en gemensamhetsfaktor. De områden som kallades biländer hade oftast en katolsk tro och behövde omvändas till den protestantiska tron för att försvenskas.

⁵⁸ Falk (1924), s. 29

⁵⁹ Ibid., s. 30f

⁶⁰ Ibid., s. 55ff

⁶¹ Ibid., s. 93

⁶² Ibid., s. 127ff

⁶³ Ibid., s. 96

Falk särskiljer biländernas befolkning med det egentliga Sveriges genom att beskriva det folket som brokigt och tillägna dem en annan rastillhörighet.⁶⁴

Det är inte enbart genom Sveriges kungliga personligheter och dess bravader som nationalismen tar sig uttryck. Falk sätter Sverige i relation till Frankrike som sågs som det främsta landet inom konst och vetenskap. Bjudningarna till hovet blev allt mer praktiga och Sverige ansågs överträffa andra länder inom mat och dryck. Samtidigt konkurrerade man med fransmännen som ansågs vara det mest överlägsna folket inom klädkonsten där senare svenska råvaror användes till förmån för utländska.⁶⁵ De utökade inkomsterna för Sverige ägnades utvecklingen inom vetenskap och kultur där inspiration hämtades via utlänningars vistelse i Sverige och tvärtom. Enligt Falk kom ett uttalat intresse för fosterlandet att växa fram under Sveriges stormaktstid. Forskningar inleddes för att se till att bevara de nationella fornlämningarna som även skulle fungera som ett slags propagandamaterial i och med fastställandet om vad som var utmärkande svenskt.⁶⁶ Inom vetenskapen nämns Carl von Linné i kapitlet om frihetstiden och även historieforskningen påpekas genom Dahlins arbete om Sveriges uråldriga stolthet.⁶⁷

Ett kort stycke behandlar Geijer, Tegnér och det Götiska förbundet som genom sina dikter ville skapa ett hopp hos nationen och väcka den nationalistiska andan hos folket.⁶⁸ Tegnér återkommer i stycket om Skandinavismen som tillägnas två sidor i Falks bok och beskrivs som en nordisk respons på det nationella intresse som florerade i Europa under denna tid. I *Svensk historia* beskrivs den gemensamma nordiska kulturen som var befäst i de isländska sagorna samtidigt som man såg folk utanför den nordiska stammen som fiender. I stycket om skandinavismen presenteras tre utdrag från dikter och ett tal med nationalistisk prägel. Något som är extra intressant är att Falk inte sätter något slutdatum för skandinavismen utan låter läsaren sväva i förundran om vad detta nationalistiska utslag i Norden fick för konsekvenser.

1920-tal: Sammanfattning

Undervisningsplanen i historia 1919 kom bland annat att betona vikten av att ge eleverna en sund fosterlandskänsla genom att lägga vikt vid historiska händelser och personligheter som har bidragit till nationens storhet. Även medborgarkunskap var en del av historieämnet, men kom under 1950-talet att bryta sig loss och bli samhällskunskap som fristående ämne.⁶⁹ Falk använder sig av en kronologisk historieskrivning där händelser presenteras utifrån personer med anknytning till den svenska kungakronan. I enlighet med kursplanen för historia läggs tonvikten på den nya tiden och dess regenter.⁷⁰ Falk ställer personlighetsskildringen av dessa regenter i relation till varandra i försök till att skapa någon form av idealmänniska. Läroböcker tenderar att ge mer utrymme åt betydelsefulla personligheter och epoker när de

⁶⁴ Falk (1924), s. 94ff

⁶⁵ Ibid., s. 87f

⁶⁶ Ibid., s. 113f

⁶⁷ Ibid., s. 153

⁶⁸ Ibid., s. 191

⁶⁹ Tingsten, s. 123

⁷⁰ Andolf, s. 77ff

vill stärka nationalandan.⁷¹ Den integrerade nationalismen symboliseras bland annat genom regenter som Gustav Vasa och Gustav II Adolf som för Falk är ultimata exempel på hur en förebild för den svenska nationen ska se ut. Det är även under dessa regenters tid, tillsammans med Engelbrekt, som nationalismen är mest påträffbar. Även fast inte det finns något utpekade kapitel eller stycke med titeln nationalism, genomsyras Falks lärobok av begreppet. I enlighet med vad Hall skriver så kom de rasmässiga inslagen att ta form under den tidsperiod då Falk skrev sin lärobok, vilket märks i texten. Det finns ett tydligt 'vi- och dom-' tänkande i texten där Sverige sätts i det främsta rummet av olika nationer och Falks indelning av människoraser går hand i hand med den genealogiska nationalismen där nordborna tilldelas ideal som utmärker dess sort. I enighet med de läroböcker som Tingsten studerat så är det tydligt att arvet från den skandinaviska urbefolkningen berättas med stolthet och har stor betydelse för författaren. Detta sätter sin prägel på texten från och med vikingatiden till slutet på stormaktstiden då de nationalistiska inslagen i texten avtar.

Förutom de rasmässiga inslagen i texten är de kulturella skildringarna av nationalismen få i antal. Beskrivning av den svenska vetenskapen och konsten kommer i skymundan för det politiska angreppssättet på historien som Falk använder sig av. Tiden då Falk skrev sin lärobok var enligt Zander en tid som rosade stormaktstiden med dess regenter och ideal. Det var därför ett vinnande koncept att komponera texter som gynnade denna tidsepok inom svensk historia.⁷² Tingsten menar vidare att berömmelsen av stormaktstiden och dess betydelse även kan visas genom kritiken av andra historiska epoker som ej gynnat nationen.⁷³ Falk ägnar 32 sidor åt att beskriva frihetstiden där han betonar de inre motsättningar och ständiga regeringsbyten som kännetecknade denna tid. Genom detta framgår tydligt att en stark svensk stat nu hade ersatts av en instabil nation som var i obalans.

När Falk skrev sin lärobok på 1920-talet var emigrationen på väg att avta i Sverige. Även fast den då hade pågått i 60 år och försvagat Sverige i och med svenskarnas massiva reträtt mellan 1860-1920 så nämns den enbart i tre rader i boken. Istället ges ett mycket större utrymme till att gå igenom industrialiseringsprocessen i Sverige och demokratins intåg. Vad vill Falk visa med detta? Emigrationen och förlusten av Norge 1909 var två delar av den svenska historien som kom att påverka Sverige negativt. Dessa händelser gav även upphov till att nationalismen blomnade upp igen genom sitt försök att hjälpa svenskarna hitta tillbaka till gemenskapskänslan. Detta gjordes genom uppbyggandet av ett kulturarv med exempel som hembygdsgårdar, Skansen och ett förskönande av den svenska landsbygden. Även om Falk nämner unionsupplösningen med Norge mer än emigrationen så verkar det inte heller detta påverka landet i någon större utsträckning. En förklaring till detta kan enligt Tingsten vara att en större komplikation kom att ske i och med Sveriges modernisering kring 1900-talet. Författare som senare behandlade detta stycke i skolböcker kom under 1920-talet att betona bevarandet av det gamla istället för att lyfta fram de moderniserande drag i svensk

⁷¹Andolf, s. 23

⁷²Zander, s. 84

⁷³Tingsten, s. 159f

historieutveckling. Enligt Tingsten kan det ha berott på att denna tid var en balansgång mellan bevarandet av det gamla och förväntningar på det nya.⁷⁴

1960-tal: Allmänt om böckerna

Svensk historia av Ernst Söderlund och Sven Tunberg är en omarbetning av den första upplagan från 1949. I den nya upplagan har en generell språkmodernisering gjorts tillsammans med en omkastning av stoffet. En omarbetning av medeltidsavsnittet har även gjorts för att betona sambandet mellan de nordiska länderna.⁷⁵ Bokens 356 sidor är indelade i tre delar (Forntiden, Medeltiden och Nya tiden) där varje del har sina kapitel. Delen om Nya tiden är den klart största och innefattar 80 % av bokens innehåll medan Forntiden och Medeltiden omfattar 7 % respektive 10 %. De sista 3 % inbegriper stamtavlor, regentlängder i slutet av boken. Boken innehåller 85 bilder och 4 kartor.

Fäderneslandets historia är den 32:a upplagan av sin sort och har reviderats sedan tidigare upplagor. Dessa revideringar har enligt författaren gjorts i enlighet med skolöverstyrelsens direktiv om att en repetition av centrala händelser är av behov. För att täcka detta har en fylligare framställning och ett större bildmaterial använts samt att frågeuppgifter kompletterat slutet på varje avsnitt för att höja uppmärksamheten hos eleverna. Boken har 378 sidor och är indelad i 14 kapitel som sträcker sig från Forntiden till 1958. Beträffande kapitelns disposition så är det inget som utmärker sig i antal sidor utan en jämn fördelning är gjord. Den nya upplagan innefattar några omplaceringar där några delar har utgått medan andra skrivits om. Boken kännetecknas genom sina tre teman: politiskt, ekonomiskt och socialt som genomsyrar Danmark, Norge, Finland, men främst Sveriges historia. I båda läroböckerna från denna tid kan man kronologiskt följa med via de årtal som presenteras i marginalen.

I inledningen av Odhners bok presenteras ett kortare avsnitt om varför vi läser Sveriges historia. Författaren ställer sig generella historiska frågor om hur och varför saker har uppkommit och vilken betydelse dessa ting har haft. En kort kronologi över Sveriges historia presenterar utmärkande epoker där medeltiden och stormaktstiden belyses. Svenskarna beskrivs under inledningen vara ett folk som...

...odlade upp landet under hårt arbete och hur det inte blott uthärdade ett strängt klimat utan dessutom tävlade med andra folk i kampen för tillvaron.⁷⁶

Redan i detta inledningskapitel kan man se nationalistiska drag där Sverige sätts i centrum. Författaren betonar hur främlingar försökt beröva Sverige men att det enade folket stått emot. Man märker av en tydlig stolthet för landet exemplifierat genom:

Varken tyskar, fransmän, ryssar, polacker eller engelsmän kan tala om sitt lands historia utan att ofta omnämna svenskarna och vad de utträttat.⁷⁷

⁷⁴ Tingsten., s. 171f

⁷⁵ Ernst Söderlund, Sven Tunberg, *Svensk historia för gymnasiet* (Stockholm,1961), Förord

⁷⁶ Clas Theodor Odhner m.fl., *Lärobok i Fäderneslandets historia för realskolan* (Stockholm, 1959), s. 1

⁷⁷ *Ibid.*, s. 1

Slutet av Odhner innehåller valda stadgar ur 1809 års regeringsform och 1866 års riksdagsordning. Även en lista med regenter för de nordiska länderna presenteras samt en lista över viktiga historiska händelser från 830 efter vår tidräkning till 1955. Boken innehåller 94 bilder samt 10 kartor, vilket allt som oftast täcker en sida var i utrymme.

1960-tal - Nationalism

Något som genomgripande kännetecknar de båda läroböckerna från denna tid är den personbeskrivning som görs av centrala personligheter. Några av de som beskrivs mest utförligt är våra förfäder vikingarna med originella egenskaper som ville bevara och förvara det som de mödosamt förtjänat genom uppoffringar. Redan i detta kapitel om vikingarna påpekas idrottens betydelse och att pojarna fick en hård uppfostran där de skulle lära sig att härdas. Att ta revansch på dem som orsakat ens släkt olycka betonas samt hängivelsen till det egna folket om hur man som enad trupp hämnades. Även naturskildringar är vanliga och vikingarnas hem beskrivs utförligt. Då den äldre stenåldern presenteras, skildras det folk som ligger till grund för Skandinavien befolkning. Detta folk beskrivs av Söderlund & Tunberg vara av neandertalarrasen som kroppsligt inte var helt olik dagens skandinav. Fortsättningsvis porträtteras det skandinaviska landskapet som en förmånlig plats att leva på vilket lockade allt mer människor att bosätta sig där.⁷⁸

Kroningen av Erik av Pommern vid Kalmarunionen 1397 låg till grund för det nordiska folkets samhörighet i språk, seder och levnadsförhållanden. Man såg därför sammanslagningen av de tre länderna som en naturlig aktion som skulle bli evig. Söderlund & Tunberg fortsätter med att beskriva Engelbrekt och hans betydelse för Sverige. Engelbrekt tillägnas en personlighet som hade väckt den svenska nationalandan genom att visa unionens instabilitet och framhävs som en svensk nationalkämpe. Hans betydelse som nationalhjärte visas genom hans utrensning av utlänningar som kom att rädda Sverige från Kalmarunionen.⁷⁹ Även Gustav Vasa beskrivs som en nationalkämpe. Han beskrivs som en släkting till de föregående frihetskämparna för Sverige som Sten Sture och Engelbrekt som skulle fortsätta dess arbete. Vidare fortsätter personlighetsbeskrivningar att göras när nya frontfigurer för historien presenteras. Allt som oftast är det svenska kungar som porträtteras med generella drag om vad som kännetecknade dem. En person som ägnas extra mycket uppmärksamhet är Gustav II Adolf. Den dåtida konungen porträtteras med en stor bild i båda läroböckerna och en utförlig beskrivning av kungens utmärkande personlighet tillägnas sammanlagt två sidor. Till och med när hans dotter Kristinas personlighet ska beskrivas så är det Gustav II Adolfs egenskaper som är framstående. Han är utan tvekan den individ som ägnas mest utrymme i de båda läroböckerna från 1960-talet. Stormaktstiden, som anses vara stoltheten i svensk historia ägnas ca 66 sidor där Sverige anses ha utnyttjat de svaga ländernas tillstånd och genom erövringarna växt sig starkare och starkare som ledande världsstat.⁸⁰

Under rubriken 'Götiska förbundet: Ling, Tegnér, Geijer' behandlas under en halv sida, norrmännens utbrytningsförsök till att skapa något särpräglat norskt. Den svenska

⁷⁸ Söderlund & Tunberg, s. 3

⁷⁹ Ibid., s. 53ff

⁸⁰ Ibid., s. 151f

nationalismen beskrivs i ett omfång av en sida och inleds med en presentation av Götiska förbundets avsikter, nämligen att uppmana svenskarna till ny tapperhet i götisk tappning efter förlusten av Finland. Kort presenteras Per Henrik Ling som påpekade idrottens historiska betydelse som gynnat svenskarna under forntiden. Därefter beskrivs enligt författaren två av frontfigurerna inom det götiska förbundet, närmare bestämt Tegnér och Geijer. Dessa författare presenteras genom sina verk som allts som oftast syftade till att väcka liv hos den svenska medborgarens nationalanda. Både Tegnér och Geijer syftade till forntida ideal i sina texter där dåtidens svenska medborgare skulle känna en tillhörighet med det historiska folket.⁸¹ Detta syns i Tegnér's *Fritiofs saga* och Geijers *Odalbonden* och *Vikingen* där utpräglade ideal för en stark medborgare lyfts fram. I samma kapitel som beskrivs ovan beskrivs senare oenigheten mellan tyskar och danskar i det danska riket Slesvig. I denna del tas nationalitetsgrundsatsen upp vilket betonar: ett folk, en stat. Vidare menar författaren att nationalitetsgrundsatsen varit av betydande del i enandet av bland annat det tyska riket. Efter detta kommer en ny del som tillägnas Skandinavismen. I denna del spinner författaren vidare på tidigare del om Tyska rikets enande och beskriver Skandinavismen som först och främst en studentrörelse med mål att inrätta en gemensam nation. Detta grundade sig i bland annat franska revolutionens tankar om frihet och kring den samlade åsikten om de nordiska ländernas gemenskap inom ras, språk och historia.⁸² Ett utilitaristiskt tankesätt hos den svenska medborgaren sägs växa fram då författaren påpekar att: ”En god självstyrelse vänjer varje medborgare att sätta det allmänna bästa framför sina egna fördelar.”⁸³ Stoltheten i att vara svensk beskrivs bland annat genom att även då landet haft missöden samt välgång har de aldrig förlorat sin tapperhet och istället byggt upp sin position som ett högt uppsatt kulturfolk och i svåra tider har man enats tillsammans för rikets bästa.⁸⁴

Under kapitlen 'Vetenskap och konst, Författare och konstnärer, Gymnastik och idrott' som författaren ägnar en sida var åt presenteras nyckelpersoner i svenskt vetenskap- kultur- och idrottsliv. Oskar Montenius och Artur Hazelius betydelse för det svenska vetenskap- och kulturlivet beskrivs först. Montenius arkeologiska kunskapers betydelse rosas liksom Hazelius Nordiska museum och Skansen. Författaren nämner även hembygdsföreningarnas betydelse för bevaringen av det svenska kulturarvet. De författare som Odhner m.fl. väljer att ta upp inom den svenska författarhistorien sägs enligt honom ha bidragit till fosterländsk anda, detaljerade naturbeskrivningar, det nationella arvet, svenska folkets historiska uppoffringar och så vidare. De författare som hade stor betydelse för den svenska författarkonsten var enligt Odhner: Viktor Rydberg, Carl Snoisky, August Strindberg, Verner von Heidenstam, Selma Lagerlöf och Gustaf Fröding. Inom skulptur och målarkonsten presenteras kort kända svenska skapare och den svenska byggnadskonstens betydelse för övriga världen.⁸⁵

Det korta avsnittet på en halv sida som beskriver idrottens värde för det svenska folket har tydliga nationalistiska drag. Odhner framställer bland annat idrottaren som en ärofylld person med särpräglade egenskaper som gjorde att han kunde utöva någon av de grenar som redan

⁸¹ Odhner m.fl., s. 270f

⁸² Ibid., s. 283ff

⁸³ Ibid., s. 301

⁸⁴ Ibid., s. 355

⁸⁵ Ibid., s. 332ff

under skandinavismens tid utvecklades. Författaren beskriver även moderna idrotter som hämtats från den svenska historien där bland annat Vasaloppets förankring i historien. Det svenska folkets framgångar inom idrottsliga internationella sammanhang har bidragit till att vår nation har blivit en av de främsta i världen. Det är därför ytterst centralt att idrotten fortsätter att ha en folkuppfostrande uppgift som gynnar den svenska folkhälsan. Föregående sida pryds av en bild från den första Lingiaden (gymnastikens olympiska spel) där den svenska flaggan vajar över gymnasterna som i ordentliga och raka led marscherar in på Stockholms stadium.⁸⁶

De frågeuppgifter som i *Fäderneslandets historia* tillhandahålls eleverna i slutet av varje stycke har enligt Odhner m.fl. som uppgift att väcka elevernas uppmärksamhet och bidra till en enklare kunskapsinhämtning. Vissa frågor i boken syftar till att se utmärkande krav för Sverige och som avses att spinna vidare på textavsnittet. Exempel på sådana frågor är:

- Hur påminns vi under vårt dagliga liv om de människor som tidigare bott i Sverige? Har de givit oss något i arv?
- Nämn tidigare försök att förena de nordiska folken till en stat! I vilka avseenden skilde de sig från Skandinavismen?
- På vilket sätt gagnar idrotten hela vårt folk?

De bilder som har valts i 1960-talets läroböcker föreställer bland annat runstenar, svenskt naturlandskap, Tors hammare, Carl von Linné, Anders Celsius och målningar av bl.a. Anders Zorn och så vidare. Dessutom visas kungaporträtt på bland annat Gustav Vasa, Erik XIV, Johan III, Kristina, Karl XI, Karl XII, Gustav III. Med utblick över det svenska landskapet kan man på en bild se svenska soldater som arbetar med byggandet av Göta kanal. Det idylliska svenska hemmet visas i bildform på två ställen genom ett borgligt hem på 1830-talet. Den andra bilden är från ett välbärgat arbetarhem från 1890-talet då hela familjen sitter samlade i vardagsrummet. Det som är signifikant med bilden är att den är placerad i anslutning till emigrationen och arbetarklassens textavsnitt där en inte alltför munter bild av Sverige målas upp. Vad var författarens tanke bakom detta?

1960-tal: Sammanfattning

Historieundervisningen var under detta tidsnedslag kombinerat med samhällslära vilket integrerar båda ämnarna i kursplanen. Genom kombinationen av de båda ämnena ville man skapa en nutida samförståelse till historien och se till hur samhället ur ett historiskt perspektiv hade utformats till vad det var då.⁸⁷ De riktlinjer som existerade gällde även för realskolan, men ett mer djupgående och analytiskt tänkande var önskvärt på gymnasiet. 1960-talets undervisningstimmar i historia räckte inte till för det material som fanns. Det var därför viktigt med ett utarbetat urval som kunde täcka undervisningen. De metodiska anvisningarna för historieämnet förespråkade ett rikligt bildmaterial som kunde motverka den tidsbegränsning som fanns då man menade att bilderna kunde ersätta delar av textavsnitt.⁸⁸

⁸⁶ Odhner, s. 336ff

⁸⁷ Kungliga skolöverstyrelsen, *Kursplaner och metodiska anvisningar för gymnasiet*, (Stockholm, 1960), s. 17f

⁸⁸ Kungliga skolöverstyrelsen, s. 89ff

Bland det stoff som bör tilldelas en bred och djupgående behandling nämns bland annat de germanska folkvandringarna. Även stora epoker och gestalter inom historien är av sådant allmänmässigt intresse att även de bör uppmärksammas i undervisningen. Gustav Vasas dominans, Stormaktstidens innebörd, Gustav II Adolf bör alla "...utgöra ett centralt tema i undervisningen".⁸⁹ I samband med genomgången av den svenska stormaktstiden är det även centralt för eleverna att relatera sig till maktbegreppet och dess innebörd. Dessutom bör man sätta Sverige i relation till andra länder för att jämföra dem. 1800-talets nationalitetsfrågor bör behandlas i stora drag där liknelser bör göras mot tidigare epoker i vår historia.⁹⁰

De båda läroböckerna är väldigt lika, både när det gäller disposition och innehåll. Nationalismen har i dessa läroböcker förflyttats från hembygden och Sverige till att behandla begreppet i ett nordiskt perspektiv. Efter andra världskriget kom ett närmare nordiskt samarbete att inledas i och med Nordiska rådets grundande 1952. I den senare delen av boken är nationalismen ofta kamouflerad bakom Skandinavismen. Det mest framstående kapitlet med nationalistiska drag är dock det som behandlar vikingatiden, vilket ges mer utrymme än kapitlen om Frihetstiden, Gustavianska tiden, Fyrståndsriksdagens sista tid och tiden 1919-1958. Skildringen av vikingarna sammanfattar hela dess omgivning från personligheter till naturbeskrivningar som kontinuerligt kopplas samman med dagens samhälle. Tingsten beskriver att det är vanligt att värderingar och föreställningar kring sekelskiftet 1900 ligger kvar långt in på samma århundrade.⁹¹ I läroböckerna från 1960-talet blir detta påtagligt genom bland annat användningen av rasbegreppet som behandlas kortfattat i delen om forntiden, men som ändå sätts i relation med dagens invånare. Efter andra världskriget tonades de nationalistiska inslagen i läroböcker ner vilket märks i övergången mellan läroböckerna mellan 1920-1960 talen. De rasmässiga inslagen har bytts ut från 1920 talet och har under 1960-talet ersatts av en folklig gemenskapskänsla.

Utmärkande för läroböckerna från denna tid är de utförliga personbeskrivningar som görs, med inspiration till den integrerade nationalismen. Efter 1809 kom läroböcker i historia att utgå ifrån svenska regenter och historien kom att byggas upp kring dessa. Kungarna kom att stå i rampljuset medan politiska personligheter inte kom att tillägnas samma uppmärksamhet.⁹² Personlighetskildringarna av de nationella hjältarna överensstämmer med den propaganda som Tingsten funnit i sin läromedelsgranskning från samma tid. De personer som får mest utrymme är de som har prioriterat nationen och dess intresse vilket syns tydligt i främst Odhners lärobok. Regenter med andra prioriteringar eller opassande drag som kunde missgynna nationen kom därav ofta i skymundan av vad som presenteras i läroböckerna och tillskrevs inte någon större betydelse för nationen. Exempel på detta är bland annat Erik XIV:s sinnessjukdom, Sigismunds och drottning Kristinas katolska intressen.⁹³

⁸⁹ Odhner m.fl. s. 92

⁹⁰ Ibid., s. 92

⁹¹ Tingsten, s. 278

⁹² Tingsten, s. 169

⁹³ Ibid., s. 140

2000-tal: Allmänt om boken

Almgren m.fl. *Alla tiders historia A* innehåller 372 sidor och behandlar ett innehåll som sträcker sig från forntiden till modern tid under tio kapitel. Boken har bearbetats sedan sin första utgåva 1983 och två av författarna har bytts ut. Omarbetningar har gjorts när det gäller 1900-talet och Almgren nämner i inledningen att boken följer styrdokumentet för gymnasieskolan. Bildmaterialet i Almgren m.fl. är betydligt mer omfattande än de tidigare undersökta böckerna och innehåller 186 bilder och 40 kartor. Förutom omsättningen i bilder skiljer sig även dessa böcker i och med sitt internationella perspektiv. Procentutdelningen av materialomfattningen är följande: Forntiden 3 %, Antiken 6 %, Medeltiden 8 %, Upptäckternas och enväldets tid 13 %, Upplysningstiden 7 %, Revolutionernas tid 12 %, Världserövring och världskrig 15 %, Mellankrigstiden och andra världskriget 10 %, Tiden efter 1945 21 %, Det långa 1900-talet 2 %, Inledning, person och sakregister 3 %.

I inledningen ger Almgren sin syn på historiens roll. Han anser att historien avser att få människor att blicka tillbaka på historien för att förstå sin samtid och till att bli mer källkritisk till det material man undersöker. Genom historien, menar Almgren har förändringar skett vilket har påverkat världen till det bättre.⁹⁴

Historia A av Thulin & Elm är även den avsedd för bland annat gymnasieskolans A-kurs i historia. Boken behandlar kronologiskt världshistorien från forntiden till attacken mot World Trade Center 2001, men med en betoning på utvecklingen under 1800- och 1900-talet. Till skillnad från Almgrens bok finns instuderingsfrågor efter varje kapitel hos Elm & Thulin där även förslag till fördjupningar ges. Författarna tillkännager i inledningen att den lätta texten i samverkan med kartor och bilder skapar ett lätthanterligt material som är enkelt att ta in. Boken är indelad i nio kapitel där det första behandlar historiens roll där eleverna även får en genomgång i källkritik, genushistoria och tips hur man genomför ett fördjupningsarbete. Detta kapitel tilldelas 2 % av bokens 208 sidor, Forntiden 4 %, Antiken 7 %, Medeltiden 8 %, Renässansen 10 %, Upplysningen 8 %, Det starka Europa 17 %, Världskrigens tid 21 %, Tiden efter 1945 21 %, Inledning och sakregister 2 %. Bildmaterialet i boken är otroligt omfattande och innehåller 317 bilder och 33 kartor vilket innebär att bokens snittantal är 1,7 bild/karta per sida. Både Almgren m.fl. och Thulin & Elm har en tidslinje i inledningen av varje kapitel där de markerat ut centrala delar ur historien.

2000-tal: Nationalism

Neandertalaren sätts i relation med dagens människor i sitt utseende och handlingssätt. Människosläkters olika egenskaper gjorde att man konkurrerade ut varandra där den starkaste överlevde som tillslut blev dagens människosläkte *homo sapiens sapiens*.⁹⁵ Redan under den kolonisation som tog fart kring 200-500 före vår tidräkning, presenterar Thulin & Elm en karta som visar uppkomsten av nya folkgrupper. Dessa härstammade från den indoeuropéiska folkgruppen som genom sin förflyttning skapade nya släkten i form av germaner, kelter, slaver, greker, perser och så vidare. Varje ny folkgrupp var självständiga från varandra, men karakteriserades av gemensamt språk, seder och kultur vilket enligt författarna skapade en

⁹⁴ Hans Almgren, m.fl., *Alla tiders historia A* (Kristianstad, 2005), s. 3

⁹⁵ *Ibid.*, s. 8f

gemenskapskänsla. Denna samhörighetskänsla beskrivs även i gemenskapen mellan Aten och Sparta som trots sina politiska olikheter ändå hade förbindelser gällande språk och religion och som samarbetade när yttre fienden anföll.⁹⁶

Engelbrekt beskrivs mycket kort som en bergsman med släktband från Tyskland som motsatte sig unionen och dess funktion, vilket ledde till Sveriges utanförskap. Under medeltiden presenteras nationalstaternas framväxande som i Europa kom att innefatta en gemensam europeisk kultur där germanerna som bidrog till västroms fall kom att slå sig ner i västra Europa medan den östra delen befolkades av slaver. Det görs i läroböckerna en gränsdragning mellan dessa två folkstammar som blev tydlig i och med splittringen av kristendomen. Splittringen kom att dela folket i fråga om religion och kultur.

Vikingatiden beskrivs under en sida med text och en karta över dess handelsrutter och en bild på ett vikingaskepp. Vikingarna tillges en nordisk nationalitet och beskrivs både genom sin hårda personlighet, men även som ett handelsfolk.⁹⁷ Starkare nationalstater tog form under 1400-talet där kungen nämns som den viktigaste faktorn till en nations suveränitet. Kungen framställs som Guds verktyg där Gustav Vasa presenteras kort efteråt och Sverige sätts tillsammans med Frankrike in som europeiska stormakter mellan 1660-1715. Stycket om Gustav Vasa inleds med hur han besegrar Kristian II genom ett befrielsekrig som gjorde Sverige fri från unionen. Istället blev Sverige ett självständigt rike som var fritt från utländskt inflytande. De personer som genom historien gjort uppror mot kungen får plats i läroböckerna genom förnedrande bilder. Nils Dacke porträtteras genom ett avhugget huvud på en ekstubbe och Johan Anckarström piskas i en bild inför en stor folkmassa.

I bildform presenteras ett släktträd som går från Gustav Vasa till Ulrika Eleonora i anslutning till att den svenska stormaktstiden introduceras. I Thulin & Elm behandlas stormaktstiden under 7 sidor medan Almgren m.fl. tilldelar samma period 15 sidor. Även om klimatet kring stormaktstiden skildras som bryskt och hårt vilket ledde till bland annat missväxt så höll landet ihop och nationen blev mer och mer stabil. Gustav II Adolf lade grunden till det svenska väldet genom att göra Sverige till en stormakt kring Östersjön och framställs genom tre bilder i boken. Den första är vid texten av en bild föreställande regalskeppet Vasa som byggdes av 2000 fullvuxna ekar där skeppets akter *förhärliigar kungen som en mäktig, stark och vis kung*.⁹⁸ Bild två är i anslutning till det tidigare presenterade släktträdet. Den tredje bilden är ifrån en skolplansch från 1920-talet där Gustav II Adolf sitter på sin häst med svärd och blick fäst mot himlen följt av sina riddare med fyra höjda svenska fanor. Framför kungens häst ligger tre stupade krigare med annorlunda klädsel än de svenska riddarna.

Karl XI blir liksom Gustav Vasa titulerad som en kung av Guds nåde. Genom hans arbete med förstärkandet av det svenska försvaret kom Sverige att vara en väl rustad stat inför Karl XII:s regeringstid. Den sista kungen under stormaktstiden illustreras förutom släktträdsbilden

⁹⁶ Birgitta Thulin & Stern Elm, *Historia A* (Kristianstad, 2008), s. 20ff

⁹⁷ *Ibid.*, s. 43f

⁹⁸ *Ibid.*, s. 57

och en bild på hans kranium genom en porträttbild.⁹⁹ Genom stormaktstiden skedde enligt läroböckerna en brytningspunkt där en svensk nationalkänsla kom att skapas. Istället för att bygga sin kultur kring andra länders verk började en svensk kultur att formars som idag kom att ha central betydelse för vårt kulturarv.¹⁰⁰ Om storhetstiden kom att belysa Sverige som en politisk stormakt kom frihetstiden i läroböckerna berömmas för näringslivets och vetenskapens framväxt och beskrivs som Nordens stormaktstid. Gustav III:s tal till nationen kom att vända den pessimism som fortfarande fanns hos delar av befolkningen, vilket jämfördes med Gustav Vasas tal till folket i Dalarna. De vetenskapliga framgångarna lyfts fram genom bland annat Carl von Linné, vars framgångar inte enbart uppmärksammades i Sverige utan hjälpte även andra länder i utforskningen av naturen. Sverige beskrivs allmänt som en stormakt inom vetenskapen under 1700-talet och landet stod för flera viktiga vetenskapliga händelser under denna period. Linné förses tillsammans med diktaren Anna Maria Lenngren en kortare biografi där deras betydelse för den svenska kulturen lyfts fram. Även Bellman har enligt författarna ett stort värde i det svenska kulturlivet och hans visor speglar än idag Sveriges kulturella framgångar under denna tid. Thulin & Elm menar att den kultur som utformades under Gustav III:s tid genom, idag kom att kännetecknas som extra svenskt även fast den hade inspirerats av den högtstående franska kulturen.¹⁰¹

Den nationalistiska tanken med att samlas som ett enat folk presenteras under revolutionernas tid i slutet på 1700-talet. Nationalförsamlingen i Frankrike stod för medlemskap och delaktighet i nationen vars frånvaro hade bidragit till revolutionens start. Kungaparet Marie Antoinette och Ludvig XVI beskylldes för landsförräderi och deras avrättningar finns i Thulin & Elm på bild.¹⁰² Den fria franska staten symboliseras i läroboken av Delacroix målning *Friheten på barrikaderna* med en fransk kvinna som springer över ett fält med döda och sårade kroppar med Trikoloren sträckt mot skyn. Nationalistiska inslag finner vi likaså i texten om de framväxande ideologierna under 1800-talet. Konservatismen kännetecknas av en stark stat som bevarar traditioner, liberalismen skildrar socialdarwinismens fostrande av en överlägsen moralisk människa som ska axla statens ansvar och socialismens beskriver en överlägsen klass som bestämmer samhällets kultur.

I Thulin & Elm får nationalismen en egen rubrik där begreppet behandlas på en halv sida. Texten bygger vidare på det tidigare stycke som behandlat Europas revolutionsår där nationalismen genom de framväxande ideologierna tillsammans med revolutionerna kom att sätta sin prägel på hela Europa tillsammans med frihet och demokrati. I anslutning till texten finns en bild från Paris 1848 då republiken Frankrike utropades. En folkmassa med människor från olika samhällsgrupper står med svärd och spjut riktade uppåt. I mitten står en arbetare bredvid en soldat med den franska flaggan som är tryckt med slagorden från den franska revolutionen. Texten under rubriken om nationalism behandlar två sidor av begreppet. Gemensamt språk, kultur och historia var attribut som kännetecknade nationalismen. Nationalismen blomstrade genom upplysningens tankar om folkets suveränitet och skapade en

⁹⁹ Thulin & Elm, s. 61ff

¹⁰⁰ Ibid., s. 67

¹⁰¹ Ibid., s. 71ff

¹⁰² Ibid., s. 78ff

folksjäl hos nationer. Den var dock ett hot mot Wienkongressens tanke om jämvikt mellan stater och nationsgränsernas bestående. Eftersom flera av Europas stater på denna tid var mångkulturella försökte mindre grupper bryta sig ut från nationer. Detta skapade nya nationer samtidigt som det uppstod konflikter i de stater där grupper inte lyckades att bryta sig ut. Efter stycket om nationalismen följer stycken om Tyskland och Italiens enande som tillskrivs nationalismen.¹⁰³

I Sverige stödde Gustav IV inte den franska revolutionens idéer eftersom de reducerade kungens inflytande. I *Historia A* illustreras han genom en karikatyrbild och tillskrivs som en feg person som inte intresserade sig för det svenska folket. Unionen med Norge kom enligt författarna att splittras på grund av Norges framväxande nationalism samt ekonomiska faktorer. Svenskarnas vilja samt norrmännens ovilja till en union exemplifieras genom en teckning där svenskar plåstrar om gränsen till Norge, medan norrmännen sätter pålar i marken och försöker bryta gränsen.¹⁰⁴

Kombinationen av imperialism och Darwins utvecklingslära beskrivs under kolonialväldet kring sekelskiftet 1900-talet. I detta kapitel behandlar författarna kapplöpningen mellan stater för att befästa sin position som en suverän stat. Bildmaterialet i detta stycke är bland annat en karikatyr på Darwin och en apa, en karta över världens kolonier 1914, det engelska imperiets soldater och en teckning där Europas stormakter tillsammans med Japan gör en indelning av Kina genom att skära i landet med en kniv. Nationalismen kom att fortsätta att sätta sin prägel på Europa under 1900-talet och beskrivs vara en av faktorerna till att det första världskriget startade i och med slaviska minoriteters försök till att skapa ett stort slaviskt rike. Nationalismen kom även under andra världskriget få en central roll där de ledande partierna i Tyskland och Italien hade nationsbegreppet som en utgångspunkt i sin ideologi. Rasbegreppets betydelse och nationens kultur och historia gjorde att en hierarki skapades där vissa folkgrupper stod högre än andra och beblandning bland raser var ej tillåtet.¹⁰⁵

Den institutionella nationalism som enligt Hall började växa fram efter andra världskriget gestaltas i läroböckerna genom den nya kultur som växte fram exempelvis i USA under efterkrigstiden. Den amerikanska kulturen spreds genom musik, film, litteratur och amerikanska produkter som bilar, Coca-cola och så vidare.¹⁰⁶ I Norden illustreras Nordiska rådets symbol av en svan med åtta vingpennor med hänvisning till dess nutida betydelse genom nordisk miljömärkning.

2000-tal: Sammanfattning

Syftet med den gymnasiala historieundervisningen under denna tidsperiod är bland annat att få eleverna till att vidga sitt historiska medvetande och se sig själv i ett historiskt sammanhang. Detta leder till ett stärkande av den egna individen samtidigt som man får ökad kunskap om sitt eget kulturarv såväl som andras. Historieämnets karaktär syftar även till att

¹⁰³ Thulin & Elm, s. 90f

¹⁰⁴ Ibid., s. 118

¹⁰⁵ Ibid., s. 134ff

¹⁰⁶ Ibid., s. 172f

studera och förstå andra kulturer och relationen dem emellan. Eleven bör bland annat sträva efter att se tillbaka på sitt historiska arv och kulturarv för att öka sin kunskap om sin nutid.¹⁰⁷

Det internationella perspektivet i läroböckerna från denna tid speglar till en början en europeisk nationalism, som sedan mynnar ut i en global. Det är svårt att få ett grepp om hur författarna ställer sig till nationalismbegreppet, vilket beror på att relationen mellan bild och text är oklar. Nationalismen är väldigt tydlig i sin bildform genom att man bland annat förlöjligar individer och grupper som ställt sig mot nationen (Dacke, Anckarström, Gustav IV). Bilder med folkmassor illustrerar en gemenskap med nationell betydelse (avrättningar av kungar, Frankrikes och Tysklands enande, Algeriets självständighet, Olof Palmes mordplats och så vidare.). Rasmässiga inslag i de bilder som publiceras, exemplifieras genom rangordningen av folkslag (slavarna under kolonialismen, arier och judar, diskrimineringen av svarta i USA). Nationalismen återges även i propagandamaterial (porträtt av nationers ledare, valaffischer, flaggor, karikatyrer och teckningar) samt kulturen (porträtt på kulturpersonligheter och vetenskapsmän). Textmässigt börjar nationalismen på allvar ta fart i samband med att franska revolutionen tas upp. Till en början tilldelas nationalismen en positiv stämpel genom frihetstidens kultur- och vetenskapsutveckling samt dess senare förmåga att få människor att samlas kring någonting gemensamt vilket ledde till enandet av flera stater, men kommer kring 1900-talet att behandlas annorlunda. Thulin & Elm använder delvis nationalismen till att ha påverkat den kapplöpning och vilja till suveränitet som legat till grund för flera konflikter. I och med att fler folkgrupper bröt sig ut och skapade självständiga stater skapade detta en dominoeffekt som med hjälp av den framväxande industrialiseringen och moderniseringen triggade till nya konflikter. Kontrasten mellan text- och bildmaterial som tilldelas nationalismen splittrar läsaren. I enlighet med vad eleverna ska ha uppnått inom Historia A kan detta framställningssätt stjälpa eleverna mer än att gynna dem när det gäller att se historiska sammanhang och tolka förändringsprocesser.¹⁰⁸ Vilken av dessa framställningar ska man egentligen lita på?

¹⁰⁷ Skolverket, Kursplan i Historia för gymnasiet

¹⁰⁸ Läroplan i de frivilliga skolformerna: Lpf94

Sammanfattning och avslutning

I inledningen av detta examensarbete hade jag som mål att försöka besvara två frågeställningar. I detta stycke vill jag presentera de resultat som jag erhållit genom min undersökning. De frågor jag ville ha svar på var följande:

- Vilken plats får nationalismen i svenska läroböcker mellan 1920-2010?
- Sker en förändring i framställningen av nationalismen i svenska läroböcker från 1920-talet- 2000-talet och i så fall hur ter sig denna förändring?

Efter att ha studerat nationalismens form i de utvalda läroböckerna är jag beredd att hålla med Hall om att nationalismen är ett fenomen som existerade innan sin expansion under den franska revolutionen. Läroboksförfattarna från de behandlade tidsnedslagen tar alla upp ett slags genealogisk nationalism där nationalistiska drag främst presenteras i avsnitten som redogör för vikingatiden. I de två första tidsnedslagen är personligheter som Engelbrekt, Gustav Vasa och Gustav II Adolf symboler för den svenska nationalismen, vilket kommer avta i 2000-talets läroböcker.

För mig framstår det klart och tydligt att framställningen av nationalismen i de undersökta läroböckerna förändras över tid. Falks böcker har ett tydligt rasmässigt innehåll som speglar överlägsenheten nationer emellan. En hierarkisk indelning av starka raser görs från forntiden med hänvisning till den svenska medborgarens släktskap till en ursprungsbefolkning. Visserligen görs denna släktdragning även i 1960-talets läroböcker men i relation med 1920-talets läroböcker har rasbegreppet nästintill försvunnit. Att det till viss del finns kvar beror med största sannolikhet på de ynka revideringar som var vanliga i läroböckers uppdaterade utgåvor. De rasmässiga inslagen i 1960-talets läroböcker behandlar till skillnad från Falk enbart forntiden och inte tiden efter det. Den revision av skolböcker som gjordes för att försöka tona ner den nationella propagandan efter andra världskriget tydliggörs genom relationen av 1920- och 1960-talets beskrivning av rasbegreppet. De rasmässiga inslagen efter forntiden har istället bytts ut av en folklig gemenskapskänsla. Själva begreppet ras har i 2000-talets böcker bytts ut till att istället benämnas som folkgrupp, förutom då andra världskriget beskrivs.

De resultat som har uppenbarats sig under denna komparativa studie av nationalism i svenska läroböcker kan förankras i både Ammert och Zanders åskådning att begreppet förändras parallellt med samhället och dess ideologier. Man brukar ofta benämna läroböcker som trögrörliga med ouppdaterat material, vilket inte överrensstämmer med nationalismens roll i mitt examensarbete. Det är efter samhällets behov som nationalismen ömsar skinn och formas i läroböcker. Liksom motivationen i ett fotbollslag måste höjas beroende på matchens och lagets karaktär, har nationalismen en slags uppmuntrande funktion som ska motivera samhällets medborgare till ett gemensamt mål. Denna motivation kan ta sig flera former och regleras i den mån som det behövs. Falks läroböcker befinner sig i en tidsmässig skarv då samhället är inne i en strukturell förändring då Sverige går från ett agrarsamhälle till industrisamhälle. Den aggressiva form av propagandanationalism som började tonas ner i läroböcker kring 1920-talet kom tillsammans med oenigheten mellan att bevara eller utveckla

samhället att bli signifikativt för dessa läroböcker. Falks politiska infallsvinkel resulterar i att tiden efter stormaktstiden kom att representeras av en svag svensk nation där representativa attribut till en stark svensk stat uteblev och därav inte tilldelas någon större funktion. Skolans riktlinjer från 1919 om att bevara det nationella arvet utmärks av Falks sätt att se tillbaka på stora svenska epoker då nationen varit stark. 1960-talets läroböcker kom att lägga en något annorlunda betoning på nationalismen. Historien utgår mer ifrån personligheter som i sin tur får symbolisera nationen. Det finns en likhet mellan de två första tidsnedslagen i dess framställning av svenska regenter. Båda periodernas läroböcker gör ett urval av svenska regenter som haft nationell hjältestatus och tillägnar dem utmärkande personlighetsbeskrivningar där bland annat dess intresse för nationen är av betydelse för denna hjältedyrkan. De läroböcker som representerar 2000-talet överger personlighetsbeskrivningar som utgångspunkt för historien till förmån för en objektiv historieskildring tillsammans med en framväxande mångkulturalism. Nationalismen kan därav beskrivas som paradoxal då dess egenart påstår att *betona* det särpräglade och unika, medan nationalismen även har bidragit till att *utmana* det särpräglade och unika. Detta på grund av de svenska nationalistiska idéerna och den svenska identiteten har influerats och inspirerats av omvärlden. Det finns ofantligt många aspekter som ligger till grund för denna utveckling, både i ett internationellt som nationellt perspektiv. Internationellt sett kom bland annat andra världskrigets konsekvenser att påverka rasbegreppets försvinnande ur svenska läroböcker, organisationer som Förenta Nationerna och Europeiska Unionen kom att minska klyftorna emellan länder till gagn för ett internationellt samarbete. Nationellt kom Sveriges fortsatta modernisering att sätta nationalismbegreppet i skymundan, vilket syns redan i 1960-talets läroböcker. Det skapas i Sverige en framväxande mångkulturalism som gör att nationalismbegreppet återigen dammas av efter flera år av frånvaro. Den svenska nationalismen har då agerat i skymundan under en längre tid där moderniseringen och Socialdemokraternas framåtblickande historia har ägt företräde samtidigt som nationalistiska ideal har föreskrivits extrema grupper. Därav anser jag att den bild av den svenska nationalismen som idag visar sig i svenska läroböcker är en balansgång mellan att vilja visa upp den svenska nationalismen och en rädsla till att verka extrem. Enligt min uppfattning får nationalismen därav ett mer internationellt perspektiv i svenska läroböcker där bland annat svenska personligheter kommer i skymundan.

Det finns tydliga indikationer på hur den nationalistiska prägeln på läroböckernas innehåll framställs genom valet med vad som presenteras och dess omfång. Ett lysande exempel i de läroböcker jag har undersökt är frihetstiden. När denna epok i svensk historia presenteras i 1920 och 1960 talets läroböcker är det i korta avseenden och i negativa termer. Frihetstiden illustreras som en period präglad av inre nationella motsättningar och strukturella omställningar efter den glamorösa svenska stormaktstiden. I Almgren m.fl. och Thulin & Elm är det tvärtom en positiv bild av samma period som målas upp. Dessa författare ser på frihetstiden som ett vetenskapligt och kulturellt uppsving för Sverige där folket, trots hårda levnadsförhållanden gjorde stora vinster på rikets utveckling. Ett annat exempel som blir mer och mer nyttjat för varje nedslag är emigrationen som går från att knappt bli omnämnd i Falk till att behandlas som ett utbyte mellan nationer i 2000-talets läroböcker. Istället för att dölja nationens svaghet ser man till de vinster landet har dragit av mötet med andra kulturer vilket återigen är ett bevis på den mångkulturalism som idag råder och ger utslag i dagens

läroböcker. Förutom skillnaden i omfattning ser vi i 2000-talets läroböcker att nationalismen blir tydligare framställd genom att den tilldelas en rubrik, vilket inte syns i de tidigare läroböckerna där den istället florerar som ett naturligt fenomen.

Den propagandanationalism som är synbar i 1920-talets läroböcker avtar successivt, men kvarstår i viss mån runt 1960-talet för att sedan försvinna och ge plats för 2000-talets mer integrerade och mångkulturella nationalism. Den senaste betonar kulturella utbyten istället för bevarandet av den nationella särarten. Övergången från en utpräglad statsnationalism till mångkulturalism kan även illustreras genom de två tidigare nedslagens läroböcker där den germanska folkstammen är den dominanta och även den enda som beskrivs. I Almgren m.fl. och Thulin Elm presenteras istället flera folkstammar vars bidrag till det gemensamma har tagit oss dit vi är idag. Detta är endast ett exempel på hur nationalismbegreppet i 2000-talets läroböcker har blivit något som till skillnad från 1920-, 1960-talets litteratur diskuteras i sin ursprungskontext istället för att försöka leva kvar genom gamla ideal. Nationalismen har gått ifrån att spegla hembygden och Sverige i 1920-talets böcker till ett nordiskt perspektiv under 1960-talet för att avslutningsvis framställas genom global nationalism. Det sker en viss förskjutning i det nationalistiska material som används. Den nationalism som idag florerar i svenska historieläroböcker är enligt mig en kombination av integrerad och institutionaliserad nationalism där en slags modernisering av begreppet tar sig uttryck. 1920-talets böcker infinder sig en mer genealogisk och integrerad tappning där propaganda och överlägsenhet är ledord. Relationen dessa nedslag emellan speglar det avtramp som läroböckerna successivt har tagit från att propagera för det särpräglade till att istället förespråka en global öppenhet.

Skolan och historieundervisningen

Ovanstående textavsnitt visar tydliga indikationer på att nationalismen i högsta grad har varit och är levande i svenska läromedel. Hur har då den pedagogiska framställningen sett ut?

Dispositionsmässigt är det svårt att sätta fingret på nationalismens utbredning i de två första tidsnedslagen då begreppet genomsyrar stora delar av texten. Almgren m.fl. och Thulin & Elm har båda böckerna ett eget stycke som behandlar nationalismen, men nationalistiska inslag finns även där utspridda i boken. Instuderingsfrågor till läroböckernas textavsnitt finner vi hos Odhner, Söderlund & Tunberg samt Thulin & Elm. Dessa ger eleven en möjlighet att återberätta det studerade materialet för att få en djupare insikt och en bredare förståelse. Frågorna ger även eleven möjlighet att få reflektera över begreppens innebörd och sätta det i relation till sin samtid.

Något som får stor betydelse är det ökande användandet av bilder i läroböckerna. Jag vill påstå att den nationalistiska propagandan har förflyttats från texterna till bildmaterialet när man ser tillbaka på nationalismens utveckling i läroböcker. Skillnaden mellan bilderna från 1960 och 2000-talets läroböcker ses för det första genom omfattningen av bilder vilket är ofantligt mycket större i 2000-talets läroböcker. En annan skillnad är att 1960-talets bilder oftast ger uttryck för en nationalism där kungaporträtt och bilder av hemmet är vanliga, medan 2000-talets böcker använder sig av bilder med som speglar en folklig gemenskap i utbrytandet från ett förtryck. Det är tydligt att den nationalistiska prägeln på bilderna ökar

med tiden samtidigt som textens nationalistiska karaktär avtar. 1960-talet blir en medelpunkt där nationalistiska drag är relativt jämnt fördelade. Som jag nämnde tidigare bidrar denna ökade användning av bilder till en mer diffus framställning av nationalismen då man får svårt att greppa författarnas inställning till fenomenet.

Sett ur ett läroplansperspektiv så följer allt som oftast läroböckerna de efterfrågade riktlinjerna. Dessa har dock förändrats med tiden och fokus har förflyttats vid åskådning av varje nedslag. 1920-talets läroböcker inriktar sig mer på ett utpräglat fostrande av medborgaren, vilket kan förstås i kombinationen med att skolböckerna vid denna tid användes som propagandamaterial. Historieämnets tidigare integrering med samhällskunskapen kom tillsammans med den ynka uppdateringen i läroböcker göra att det senare ämnet levde kvar i 1960-talets läroböcker. Att förstå sin samtid ur ett historiskt perspektiv blir centralt för dessa böcker då de försöker se samband mellan dåtid och nutid. Denna typ av kunskapsinhämtning lever kvar än idag där eleven ska försöka sätta sig in i ett historiskt sammanhang för att nå utökad kunskap om sin egna kultur såväl som andras.

Med tanke på mitt yrkesval som gymnasielärare i bland annat historia erinrar denna uppsats mig om hur nationalismen kan belysas i historieundervisningen. I dagens mångkulturella svenska skola bör man som lärare vara uppmärksam på flera kulturers samexistens i ett klassrum. För mig blir det därför av stor vikt att hitta rätt balans mellan att presentera nationalismen ur både ett svenskt och globalt perspektiv. Mötet mellan nya kulturer och hanteringen av dessa är, enligt mig, onekligen ett hett debatterat ämne som har varit och ännu är aktuellt. Detta får inte avskräcka lärare och dra oss åt att presentera nationalismen, men man bör vara vaksam att man inte förolämpar någon. Som jag nämnde i inledningen är nationalism ett begrepp som lätt ruckar på människors värderingar, vilket måste finnas i åtanken hos varje historielärare vid presenteringen av detta fenomen. Man bör som lärare uppmärksamma eleverna på att nationalismen inte bara har fungerat som propagandamaterial utan att den kan ta oändligt många former. Liksom denna examensuppsats har studerat skillnaden i nationalismens framställning i svenska läroböcker kan eleverna få jämföra vilka och varför vissa historiska personligheter har varit framträdande efter sin död. Den mångkulturalism som idag existerar har formats bland annat utav nationalismen och om man lyckas presentera detta för eleverna så tror jag acceptansen och förståelsen för fenomenet kan öka. Jag tror även att det är centralt att påpeka nationalismen skapande och formande förmåga som har bidragit till att nationer ser ut som de gör och hur de kan tala om vad som är särpräglat för sin nation. Genom detta tror jag att elever i det mångkulturella klassrummet kan ta till sig nationalismen och fundera över vad som kännetecknar dem.

Referensförteckning

Litteratur

Ammert, Niklas., *Det osamtidigas samtidighet: Historiemedvetande i svenska läroböcker under hundra år* (Lund, 2008)

Andolf, Göran., *Historien på gymnasiet: Undervisning och läroböcker 1820-1965* (Malmö, 1972)

Arvidsson, Maria., "Fotografi som empiri", i *Visuella spår*, ed. Anna Sparrman m.fl. (Lund, 2003)

Bryman, Alan., *Samhällsvetenskapliga metoder* (Malmö, 2002)

Florén, Anders & Ågren, Henrik., *Historiska undersökningar: Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt* (Malmö, 2009)

Grimberg, Carl., *Svenska folkets underbara öden 1907-1945* (Stockholm, 1963)

Hall, Patrik., *Den svenskaste historien: Nationalism i Sverige under sex sekler* (Stockholm, 2000)

Hobsbawn, Eric J., *Nationer och nationalism* (Stockholm, 1990)

Johnsson, Harrie Anna., *Staten och läromedlen: En studie av den svenska statliga förhandsgranskningen av läromedel 1938-1991* (Linköping, 2009)

Kjeldstadli, Knut., *Det förflutna är inte vad det en gång var* (Lund, 1998)

Kungliga skolöverstyrelsen., *Kursplaner och metodiska anvisningar för gymnasiet*, (Stockholm, 1960)

Lindmark, Eva., *Läroplaner och andra styrdokument före 1970* (Stockholm, 2007)

Lundh, Hans Lennart., *Skandinavismen i Sverige* (Stockholm, 1951)

Nilsson, Göran B., "Historia som humaniora", *Historisk tidskrift* 1988:1

Richardsson, Gunnar., *Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu 7.*, rev. upplaga (Lund, 2004)

Runblom, Harald., *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker i Skolverkets I-enlighet med skolans värdegrund?* (Uppsala, 2006)

Skolverket., *I enlighet med skolans värdegrund?* (Uppsala, 2006)

Skolverket., *Läroplan för de frivilliga skolformerna* (Lpf 94). (Stockholm, 2006)

Tingsten, Herbert., *Gud och fosterlandet: Studier i hundra års skolpropaganda*, (Stockholm, 1969)

Zander, Ulf., *Fornstora dagar, moderna tider: Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund, 2001)

Internet

Riksdagen

[www]. Hämtat från

< <http://www.riksdagen.se/webbnav/?nid=410&typ=mot&rm=2006/07&bet=Ub295>>

Hämtad 3 november 2010

Läroböcker

Almgren, Hans., Bergström, Börje & Löwgren, Arne, *Alla tiders historia A* (Kristianstad, 2005)

Falk, Erik., *Lärobok i Svensk historia för gymnasiet: I Forntiden och medeltiden* (Stockholm, 1923)

Falk, Erik., *Lärobok i Svensk historia för gymnasiet: II Nya tiden* (Stockholm, 1924)

Odhner, Clas Theodor, Westman, Karl. Gustaf & Forssell, Nils., *Lärobok i Fäderneslandets historia för realskolan* (Stockholm, 1959)

Söderlund, Ernst & Tunberg, Sven., *Svensk historia för gymnasiet* (Stockholm, 1961)

Thulin, Birgitta & Elm, Stern., *Historia A* (Kristianstad, 2008)